

Är det inne att vara ute?

– en studie av friluftaktiviteter bland ungdomar

Erik Backman

Idrottshögskolan i Stockholm

Rapport nr 3 i serien *Skola-Idrott-Hälsa*

Är det inne att vara ute?

– en studie av friluftaktiviteter bland ungdomar

Erik Backman

Rapport nr 3 i serien *Skola-Idrott-Hälsa*
December 2004
ISSN 1652-2869

Innehållsförteckning

Förord	8
Inledning	9
Bakgrund	11
Friluftsliv	11
<i>En kort tillbakablick</i>	11
<i>Vad är friluftsliv?</i>	12
<i>Friluftsliv i skolan</i>	14
Ungdom, fritid och samtid	15
<i>En senmodern tid</i>	15
<i>Ungdom och fritid; möjligheter och begränsningar</i>	18
<i>”Det fria valet” – ett sociologiskt perspektiv</i>	19
Fritid, idrott, friluftsliv och social bakgrund	24
Syfte och frågor	27
Metod	28
<i>Studiens bakgrund</i>	28
<i>Genomförande</i>	28
<i>Urval</i>	28
<i>Bortfall</i>	29
<i>Den sociala bakgrunden</i>	30
Resultat och diskussion	32
<i>Inledande kommentarer</i>	32
<i>Ungdomars erfarenheter av friluftaktiviteter</i>	32
<i>Friluftsliv bland ungdomar i en senmodern tid</i>	34
<i>Definitionsproblematiken</i>	36
<i>Fritidens betydelse</i>	38
<i>Den sociala bakgrunden</i>	39
<i>Kommentar</i>	42
<i>Övriga faktorer i bakgrund och omgivning</i>	43
<i>Studieframgång</i>	44
<i>Fysisk aktivitet</i>	46
<i>Geografiskt klimat på hemorten</i>	48
<i>Född i Sverige eller ej</i>	49
<i>Kommentar</i>	50
<i>Avslutande diskussion</i>	51
<i>Sammanfattande iakttagelser</i>	52
Förslag till fortsatt forskning	55
<i>Litteraturförteckning</i>	56

Tabell- och figurförteckning

Figur 1	Andelen ungdomar som provat en viss friluftaktivitet på fritiden någon gång det senaste året.	32
Figur 2	Andelen ungdomar som uppger att de har provat en viss friluftaktivitet i skolans idrottsundervisning eller på friluftsdagar någon gång eller oftare det senaste året.	33
Figur 3	Andelen ungdomar som uppger att de behärskar en viss friluftaktivitet bra eller ganska bra.	33
Figur 4	Andelen ungdomar som uppger att de behärskar en viss friluftaktivitet bra eller ganska bra av dem som provat aktiviteten enbart i skolan alternativt enbart på fritiden det senaste året.	38
Figur 5	Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftaktiviteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till föräldrarnas högsta yrke.	39
Figur 6	Andelen ungdomar som provat en viss friluftaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till föräldrarnas högsta yrke.	40
Figur 7	Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftaktiviteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till familjens ekonomi.	40
Figur 8	Andelen ungdomar som provat en viss friluftaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till familjens ekonomi.	41
Figur 9	Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftaktiviteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till hur mycket friluftsutrustning man äger själv eller i familjen.	41
Figur 10	Andelen ungdomar som provat en viss friluftaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till hur mycket friluftsutrustning man äger själv eller inom familjen.	42
Figur 11	Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftaktiviteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till samlingsbetyget.	44
Figur 12	Andelen ungdomar som har provat en viss friluftaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till samlingsbetyget.	44
Figur 13	Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftaktiviteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till betyget i idrott och hälsa.	45

Figur 14	Andelen ungdomar som har provat en viss friluftaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till betyget i idrott och hälsa.	45
Figur 15	Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftaktiviteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till fysisk aktivitet.	46
Figur 16	Andelen ungdomar som har provat en viss friluftaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till fysisk aktivitet.	46
Figur 17	Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftaktiviteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till medlemskap i idrottsförening.	47
Figur 18	Andelen ungdomar som har provat en viss friluftaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till medlemskap i idrottsförening.	47
Figur 19	Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftaktiviteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till var man bor.	48
Figur 20	Andelen ungdomar som har provat en viss friluftaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till var man bor.	48
Figur 21	Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftaktiviteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till om man är född i Sverige eller ej.	49
Figur 22	Föräldrarnas högsta yrke i förhållande till om man är född i Sverige eller ej.	49
Figur 23	Andelen ungdomar som har provat en viss friluftaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till om man är född i Sverige eller ej.	50
Tabell 1	Fördelning av studiens deltagande respektive externt bortfall utifrån hela urvalet.	29

Förord

Föreliggande rapport är en delstudie inom forskningsprojektet Skola-Idrott-Hälsa¹ (SIH-projektet) som även lagts fram som en D-uppsats i pedagogik vid Lärarhögskolan i Stockholm med docent Håkan Larsson som handledare och professor Lars-Magnus Engström som examinator.

I SIH-projektet har man genomfört empiriska undersökningar 2001, 2002 och 2004. I projektet har man studerat barns och ungdomars fysiska aktivitet, prestationsförmåga, hälsotillstånd, fritidsvanor och upplevelser av skolans idrottsundervisning. Forskningsarbetet har genomförts i samverkan mellan lärare och forskare från Lärarhögskolan i Stockholm, Idrottshögskolan i Stockholm och Karolinska Institutet. Under åren 2000-2004 har SIH-projektet finansierats av Idrottshögskolan, Vetenskapsrådet och Centrum för idrottsforskning. Professor Lars-Magnus Engström vid Lärarhögskolan i Stockholm har varit projektets vetenskapliga ledare. Projektets totala empiriska datamaterial har omfattat 48 skolor och 1976 barn och ungdomar i skolår 3, 6 och 9 samt 75 lärare. Förnyad kontakt, och datainsamling, har skett med vissa barn efter ett och ett halvt år och med samliga barn efter tre år. Skolorna har slumpmässigt valts ut för att få ett representativt urval från skilda delar av landet. Undersökningen har omfattat kvantitativa enkätstudier bland barn och lärare, kvalitativa djupintervjuer bland lärare samt medicinska, fysiologiska och motoriska test bland barn.

Föreliggande rapport handlar om ungdomars utövande av friluftsliv på sin fritid. Den empiriska undersökningen i rapporten grundar sig i SIH-projektet 2001. Utifrån det totala empiriska materialet har jag studerat de delar i det kvantitativa datamaterialet som handlar specifikt om friluftsliv. Jag har också valt att begränsa undersökningen till ungdomar i 15-16 års ålder, d.v.s. de elever som gick i skolår 9.

December 2004

Erik Backman

¹ För en mera utförlig beskrivning av SIH-projektets bakgrund, syfte och uppläggning se Engström, L-M. (2004). Rapport 1, Skola-Idrott-Hälsa. Idrottshögskolan i Stockholm <http://www.ihs.se/upload/1300/SIH-rapport%20nr%201.pdf>

Inledning

Att minnas saker man varit med om är inte alltid lätt och det brukar bli mer problematiskt ju längre tillbaka i tiden man går. De minnen som består längst är ofta upplevelser som påverkat en starkt och framkallat känslor av något slag. När jag tänker tillbaka på min uppväxt är flera av de starkaste och tydligaste minnena från upplevelser i naturen. Ett av dem är från ett scoutläger i Korså Bruk utanför Falun när jag var 10 år. Min pappa var scoutledare och det föll sig naturligt för mig att vara med. Där umgicks både gamla och unga genom att paddla, vandra i skogen, laga mat och tillbringa långa kvällar framför lägerelden. Den välkomnande och tillåtande atmosfären, frånvaron av prestationskrav och lockelsen till det primitiva livet i skogen bidrog starkt till den glädje, spänning och förväntan jag kände inför denna och andra lägervistelser.

Jag har också haft möjlighet att uppleva fjällvärlden under såväl sommar som vinter. Turerna i Härjedalen och Jämtland har visat mig såväl fjällens storslagenhet och stillhet som dess nyckfullhet och upproriskhet vilket givit mig känslor av både trygghet, frihet och osäkerhet. En strålande vårvinterdag när jag var elva år gammal renderade en av turerna upp på Kariknallarnas topp också i stor ilska. Trots den lättglidande plastskidans allt större utbredning höll vår familj fast vid våra gamla träskidor och på dessa hade vi tillbringat förmiddagen med att vandra upp på toppen till den efterlängtdade rasten och matsäcken. Det som förväntades bli en eftermiddag av härligt glidande och stakande utför förbyttes till frustrerad och svettig diagonalåkning nerför de långa utförsloporna med decimetertjock klubbig och vårvarm snö under de gamla träskidorna.

Min barndom och uppväxt har präglats starkt av aktiviteter och upplevelser i naturen. Att följa med mina föräldrar ut för att fiska och tälta i skogen var för mig lika självklart som att naturen var vacker. Jag tog för givet att man kunde leva i och av naturen och även om jag inte alltid kände mig privilegierad är det mestadels positiva minnen från denna tid. När jag var yngre funderade jag dock aldrig så mycket över hur det kom sig att just jag hade möjlighet att ta del av och tyckte om att paddla kanot, åka skidor och vandra i fjällen. Efterhand har jag, genom mitt arbete som idrottslärare och genom mina studier, kommit att förstå att de naturupplevelser och möjligheter till friluftsliv som jag själv såg, och fortfarande ser, som en självklar, viktig och tillgänglig del av livet inte alls behöver upplevas som lika värdefullt, möjligt och åtkomligt för andra människor.

Den här uppsatsen handlar om ungdomar och deras utövande av det som vi kallar friluftsliv. Min förhoppning är dels att kartlägga i vilken utsträckning friluftsliv förekommer bland ungdomar i dag, dels att utröna om det finns några faktorer i ungdomars bakgrund eller livssituation som påverkar detta. Studier inom området för fritids- och idrottsvanor har visat att faktorer som bl. a ålder, social bakgrund, etnicitet och kulturell kontext har stort förklaringsvärde för utövandet och de val man gör.² Samtidigt menar vissa ungdomsforskare att sociala klasskillnader avseende fritid och livsstil inte är lika utslagsgivande idag som tidigare och att detta är signifikativt för den tid vi lever i.³

Hur ligger det då till med friluftslivet bland ungdomar? Är det ett fritidsområde där social och kulturell bakgrund har stor betydelse för utövandet eller är det andra faktorer som påverkar? Eller är det kanske så att det inte går att se något ”mönster”, utan att individen idag är mer fri

² Se bl. a Engström, L-M. (1999). *Idrott som social markör*. HLS förlag, Stockholm, Nilsson, P. (1998). *Fritid i skilda världar*. Ungdomsstyrelsen, Stockholm och Larsson, B. (2000). *Idrottens former*. Ungdomsstyrelsen. Stockholm.

³ Se bl. a Roos, H-E & Kihlström, A. *Fritid och fritidsarbete i det senmoderna samhället*, s. 249 samt Bjurström, E. *Ungdomskultur som stil*, s. 278, ur Berggren, L. red. (2000). *Fritidskulturer*, Studentlitteratur, Lund.

att skapa sin egen livsstil, vilket skulle kunna inkludera utövande av friluftsliv? Detta är några av de frågor som ligger till grund för denna uppsats.

Friluftslivets roll och betydelse i ungdomars tillvaro och vår samtid kan dels förstås utifrån hur den tar sig i uttryck, dels mot bakgrund av vilka värden som betonas och förmedlas inom friluftslivet. När man ska försöka precisera vad som betraktas som värdefullt inom friluftslivet återkommer man ofta till ordet upplevelse. Utan att gå in närmare på innebörden av begreppet menar stora delar av den tidigare forskning som bedrivits om friluftsliv, att en viktig ingrediens i detta är just upplevelsen.⁴ En naturlig följdfråga i detta sammanhang är då: upplevelsen av vad? Är det aktiviteten i sig som vi vill uppleva eller är det naturupplevelsen som står i fokus? Man kan konstatera att den ökade mångfalden och utbudet av friluftslivsbaserade aktiviteter resulterat i en viss förvirring kring vad det är vi menar med friluftsliv. I detta sammanhang är det också intressant och relevant att diskutera vad som är föremål för upplevelsen. Jag kommer att vidareutveckla detta resonemang längre fram i uppsatsen men vill redan här delge läsaren att innebörden av friluftsliv idag är långt ifrån oproblematiserad.

Var är det då man lär sig utöva friluftsliv? Kan man tala om olika lärandemiljöer och vilken betydelse har dessa för lärande av friluftsliv? Tidigare forskning har visat att fritiden är högt rankad i ungdomars tillvaro och att det är en arena där man skapar och utvecklar individuella projekt och identiteter.⁵ Vilken betydelse har fritiden som lärandemiljö för friluftsliv och hur står denna i relation till vad man lär sig i skolan? Idag är friluftsliv, förutom dans, orientering, simning och livräddning, ett av de få moment vilka specifikt omnämns som uppnåendemål i skolans idrottsundervisning.⁶ Detta faktum kan man tolka som att friluftsliv idag är en viktig del av ämnets innehåll och som betydelsefullt för individens utveckling.

Den tid vi nu lever i har beskrivits som en postmodern eller senmodern tid och detta perspektiv avser jag att utveckla och använda mig av för att tolka och förstå friluftslivets roll som fritidsaktivitet bland ungdomar. För att skapa förståelse för komplexiteten i ungdomars uppväxt- och livsvillkor ska jag försöka belysa en samtid där mycket av fritiden handlar om identitetsskapande. Frånvaron av tydliga strukturer, ett ökat bild- och symbolflöde, längtan efter sensationella upplevelser och krav på yta och individualitet präglar nutiden och det samhälle inom vilket unga människor ska göra aktiva val av en fritid som kan skapa distinktion och position.⁷ Detta kan naturligtvis upplevas på olika sätt, å ena sidan som en värld av möjligheter och valfrihet och å andra sidan som en krävande och svåröverskådlig tillvaro.

I följande bakgrundstext har jag för avsikt att skapa en teoretisk referensram som kan bidra till förståelsen för det område jag skriver om och som även kan vara till hjälp vid tolkningen av mina resultat. För att beskriva ungdomars livsvillkor idag tar jag alltså utgångspunkt i ett modernitetsperspektiv. Med hjälp av den franske sociologen Pierre Bourdieus begrepp och teorier avser jag också förklara hur människor fungerar och agerar i sociala sammanhang. Med utgångspunkt i detta kultursociologiska perspektiv hoppas jag kunna förklara varför vissa människor utövar friluftsliv och finner detta lockande och tilltalande. Inledningsvis ska jag dock försöka bearbeta och problematisera innebörden av begreppet friluftsliv och hur vi kan förstå friluftslivets uttrycksformer idag, samt belysa utvecklingen och betydelsen av friluftsliv i skolans idrottsundervisning.

⁴ Se bl. a Tordsson, B. (1993). *Perspektiv på friluftslivets pedagogik*, Högskolan i Telemark, Norge, s. 32-34 samt Öhman, J. (1999). *Miljöfostran i naturen*, Pedagogiska institutionen, Örebro universitet, s. 29-31.

⁵ Nilsson, P. (1998). op cit.

⁶ <http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0203&infotyp=17&skolform=11&id=3872&extraId=2087>

⁷ Featherstone, M. (1994). *Kultur, kropp och konsumtion*, Symposium, Stockholm, s. 7-11.

Bakgrund

Friluftsliv

En kort tillbakablick

Flera forskare menar att natur- och friluftslivets historiska ursprung står att finna i 1700-talets naturromantik. Den fransk-schweiziske pedagogen Jean-Jacques Rousseau, den tyska gymnastikens grundare Johann Christoph Friedrich Guths Muts och den svenske botanikern Carl von Linné har alla framhållits som betydelsefulla för att, på olika sätt, sprida intresset för naturen under den tidsperiod kring slutet av 1700-talet som har kallats *den första gröna vågen*. Från att naturen tidigare betraktats som något främmande och skrämmande blev den nu en plats för återhämtning och aktivering av både kropp och själ. Dessa idéer förverkligades genom anläggandet av parker och badhus och spridandet av en vandrarkultur, men kom dock bara en liten och privilegierad grupp människor tillgodo.

Den andra gröna vågen inföll i samband med förra sekelskiftet och präglas även den av nationalromantiska inslag och ett intresse för den vilda naturen förmedlad av konstnärer, författare och upptäcksresanden. I samband med en successivt ökad urbanisering och industrialisering blev det också möjligt för en bredare allmänhet att utnyttja fritiden. Turism, rekreation och friluftsliv etablerades som viktiga ekonomiska och regionalpolitiska områden. Under denna tid bildades också många lokala föreningar med friluftaktiviteter som skidåkning, skridskoåkning, cykling och orientering vilka, i takt med dessa aktiviteters utveckling mot tävlingsidrotter, kom att övergå i rena idrottsföreningar.⁸

Kring förra sekelskiftet bildades också några betydelsefulla natur- och friluftsinriktade organisationer i Sverige. Föreningen för Skidkonstens främjande (föregångaren till Friluftsförbundet) och Svenska Scoutförbundet har båda ungdomsfostran som en viktig del av sin verksamhet. Det som senare skulle bli Friluftsförbundet lyfte i sin verksamhet tidigt fram skidåkning som något genuint nordiskt och mycket värdefullt. De första decennierna av 1900-talet satte en borgerlig överklass sin prägel på Friluftsförbundet och dess verksamhet utgjordes, till stor del, av organiserade skidtävlingar. På senare tid har dock Friluftsförbundet markerat sitt avståndstagande mot den organiserade idrottsrörelsen och dess tävlingsverksamhet och betraktas numera som en folkrörelse för friluftsliv. Den svenska scoutrörelsen inspirerades av dess föregångare i England och kom tidigt att präglas av att vara en instans för unga pojkars uppfostran och karaktärsutveckling. I scoutrörelsens texter från tidigt 1900-tal framstår ofta friluftslivet som en möjlighet att dels förändra människans beteende mot naturen, dels fostra den rotlösa ungdomen. Medan Friluftsförbundets verksamhet kom att inriktas mot naturvårdsarbete först under andra halvan av 1900-talet har scoutrörelsen hela tiden haft detta som ett viktigt programområde, dock med en viss eftersläpning i förhållande till miljö- och naturdebatten i samhället.⁹

Den tredje gröna vågen inföll på 1970-talet och präglades av ett explosionsartat intresse för miljö- och naturfrågor på alla plan i samhället. Det bildades nya miljörörelser och frågorna blev också ett stort politiskt och massmedialt arbetsområde. Debatten om vilka samhällsförändringar som behöver tillgripas för att vi ska kunna förverkliga ett ekologiskt hållbart sam-

⁸ Se bl. a. Yttergren, L. (1996). *Friluftsliv i förändring*. Skriftserien Idrotteket, Johansson, B. (1999). *Natur och friluftsliv*. Liber AB, Eichberg, H & Jespersen, E. (1986). *De gröna vågorna*. Forlaget Bavnbanke samt Lindroth, J. & Blom, K.-A. (1995). *Idrottens historia*. Sisu idrottsböcker.

⁹ Sandell, K & Sörlin, S. (1994). *Naturen som fostrare. Friluftsliv och ideologi i svenskt 1900-tal*, ur Historiskt tidskrift 1, s. 4-27.

hållande är fortfarande aktuell och öppen. Miljö- och naturfrågorna är idag också anammade och prioriterade av de stora friluftsförbundena, varav två är nämnda. Dessa framhåller också friluftsliv som en pedagogisk metod för att påverka människans förhållande till naturen och skapa miljömedvetenhet.¹⁰

I samband med det ökade intresset för natur och miljö under denna period har kommersialisering och medialisering även bidragit till att det uppkommit former av friluftsliv som är mera äventyrsbetonade, trendinriktade och individualiserade. Den tredje gröna vågen har alltså inneburit en ökad differentiering inom området för friluftsliv.¹¹

Vad är friluftsliv?

Behovet av att i förhand ha definierat ett ämne eller problemområde innan man börjar forska i detsamma har framhållits av Lars Emmelin, framstående forskare och debattör inom friluftsliv.¹² Att definitionerna på begreppet friluftsliv varierat över tid beroende på vilka intressenter som uttalat sig blir tydligt när man börjar studera litteratur inom området. Avgränsningen mot idrotten är kanske det som har vållat mest diskussion. I den statliga idrottsutredningen från 1969 ville man att friluftsliv och idrott skulle lyda under en gemensam definition och organisation då man menade att det var omöjligt att skilja dessa åt. Det fanns såväl ekonomiska som prestigemässiga motiv med att införliva friluftsrörelsen,¹³ med alla dess utövare i idrottsrörelsen.¹⁴ Utredningen valde att definiera idrott och friluftsliv som:

Fysisk aktivitet som människor utför för att få motion och rekreation eller uppnå tävlingsresultat.¹⁵

Från friluftsrörelsens sida fanns dock starka invändningar mot att förknippas med idrottsrörelsen och främst då dess prägel av tävlingsverksamhet. För att markera detta såg man det inom bl.a. Friluftsförbundet som betydelsefullt att vid denna tid definiera sin syn på friluftsliv:

Friluftsliv är att utnyttja naturen för rekreation och avkoppling.¹⁶

Denna definition fyllde, i viss mån, sitt syfte men kan idag tyckas vara olyckligt formulerad då *utnyttja naturen* för tankarna till att människan exploaterar naturen för sina egna syften.¹⁷ Från statligt håll har man på senare tid dock poängterat att man tydligt bör särskilja de statliga bidragen till friluftsrörelsen och till idrottsrörelsen. I en rapport på uppdrag av regeringskansliet framhåller man också friluftslivets fokusering på naturupplevelsen och frånvaron av krav på att tävla och prestera. Detta betraktas idag som den officiella svenska definitionen:

Friluftsliv är vistelse och fysisk aktivitet utomhus för att uppnå miljöombyte och naturupplevelse utan krav på prestation eller tävling.¹⁸

¹⁰ Se bl. a Yttergren, L. (1996). op. cit och Sandell, K & Sörlin, S. (1994). op. cit, s. 28-41.

¹¹ Johansson, B. (1999). op. cit. s. 150-151.

¹² Emmelin, L. (red). (1994). *Nordiskt seminarium om friluftslivsforskning*. Nordiska institutet för samhällsplanering, s. 8.

¹³ Jag syftar på de 17 rikstäckande friluftsförbund och främjandeorganisationer och förbund som bedriver friluftsliv i organiserad form.

¹⁴ Jag syftar på de förbund och föreningar som ingår i Riksidrottsförbundet och bedriver idrottslig verksamhet.

¹⁵ Lindroth, J. & Blom, K-A. (1995). op. cit. s. 11.

¹⁶ Yttergren, L. (1996). op. cit. s. 11.

¹⁷ Det ska framhållas att Friluftsförbundet idag definierar friluftsliv enligt följande: "Friluftsliv är att vistas i naturen på ett sådant sätt att det ger naturupplevelser, rekreation och motion" enligt

<http://www2.frilufts.se/flf/flf.dsp?dsp=friluftspolitisktprogram>

¹⁸ Friluftsguppen. (1999). *Statens stöd till friluftsliv och främjandeorganisationer*. Kulturdepartementet, s. 9.

Det är tydligt att flera intressenter idag ser det som betydelsefullt att särskilja och precisera friluftslivet och dess egenart från idrotten och dessutom har olika motiv till detta. Detta synes dock inte helt lätt om man studerar hur idrottsrörelsens företrädare vill definiera sitt område.

Idrott är fysisk aktivitet som vi utför för att kunna prestera mera, ha roligt och må bra.¹⁹

Denna definition av idrott lämnar stort utrymme för fri tolkning och skulle också kunna inrymma det många avser med friluftsliv. Diskuterbart är dock fortfarande vad man lägger i betydelsen av *prestera mera* och hur detta kan ta sig i uttryck inom utövande av friluftsliv. Man kan också ställa sig frågande till om det finns aktiviteter i gränslandet mellan friluftsliv och idrott och hur man i så fall ska definiera dessa. Johan Öhman, forskare och lärare inom friluftsliv vid Örebro universitet, menar att man i detta avseende kan skilja mellan friluftsktiveringer och friluftsliv.

Med friluftsktiveringer avser jag fysiska aktiviteter som lekar, spel och övningar av idrottskaraktär som bedrivs ute i naturen. Med friluftsliv avser jag aktivitet som innebär att man lever i naturen.²⁰

Björn Tordsson, forskare i friluftslivets pedagogik, framhåller ytterligare några aspekter i sin definition av friluftsliv vilken förtjänar en närmare analys.

Friluftsliv är färdsl och liv i nära kontakt med den fria naturen, där huvudsyftet är upplevelser och erfarenheter.²¹

Tordsson menar att *färdsl²²* och *liv* står för ett aktivt förhållande till naturen snarare än ett studerande och betraktande av den. Vidare menar han att *i nära kontakt med* säger något om vårdandet och hänsynstagandet av naturen och ifrågasättandet av möjliggörande redskap (skoter, bil, motorcykel etc) som människan använder sig av. *Den fria naturen* åsyftar upplevelsen av en natur som lever sitt eget liv och en begränsning av det naturbruk som bryter mot naturens rytmer (årstid, dygn). Tordsson menar också att friluftslivets *huvudsyfte är upplevelser och erfarenheter*. Om t.ex. jakt, fiske och bärplockning ska kallas friluftsliv beror alltså på aktörens huvudsyfte med sin aktivitet.

Det traditionella sättet att avgöra vad som är idrott och friluftsliv torde vara att bedöma detta utifrån namnet på en viss idrottsgren eller aktivitet. Detta behöver dock inte betyda att man vet på vilket sätt aktiviteten går till eller vilken innebörd utövning av en aktivitet har för en individ. Att säga att man sysslar med cykling kan ju betyda att man cyklar för att träna sin kondition inför Vättern-rundan, men det kan också betyda att man tar en cykeltur för att njuta av det vackra vädret. Människor som sysslar med till synes samma aktivitet kan ha vitt skilda motiv för detta. Denna variation i smak och utövning som finns inom idrotten belyser Lars-Magnus Engström genom att tala om meningsskapande praktiker, d v s det i utövandet som skapar mening för individen.

En sådan praktik är *fysisk träning* där individens syfte med aktiviteten är att utveckla kroppens fysik (t.ex. kondition eller styrka) och/eller utseende. En annan är *tävling och rangordning* då det meningsbärande i utövandet är att positionera sig i förhållande till andra och placera sig så bra som möjligt. *Färdighetsträning* är den praktik man utövar om man genom

¹⁹ Riksidrottsförbundet. (1996). *Idrotten vill, verksamhetsidé och riktlinjer för idrottsrörelsen in i 2000-talet*, s. 5.

²⁰ Öhman, J. (1999). op. cit. s. 6.

²¹ Tordsson, B. (1993). op. cit. s. 32.

²² Ungefärlig översättning av norskans *färdsl* är förflyttning.

övning och systematisk träning vill förbättra sin motoriska skicklighet. I de aktiviteter där uttrycken betraktas som en konstform som innehåller ett visst skönhetsvärde handlar det om *estetisk verksamhet*. *Rörelse- och koncentrationsträning* är en praktik som kännetecknas av väl avvägda rörelser under stor självbehärskning och tillsammans med estetisk verksamhet utmärker den sig på så sätt att dessa praktiker, i stor utsträckning, går att urskilja från övriga bara genom att titta på dem. De tre första praktikerna förknippas också ofta med att utövandet är något som ska leda till något annat, en form av belöning som väntar efter utövandet, vilket man brukar benämna idrottens *investeringsvärde*.

Ytterligare en praktik är *lek och rekreation* och här är det viktiga att man har roligt för stunden och att det man gör är lustfyllt och engagerande. Man tänker inte på att det man utför ska leda till något resultat utan det man gör har ett värde i sig själv. Man brukar tala om att idrotten också har ett *egenvärde*, vilket står i motsatsrelation till dess investeringsvärde. Friluftsliv ger glädje och upplevelser för stunden och man utövar det för dess egen skull och därav brukar dess egenvärde framhållas som centralt. *Fysisk utmaning och äventyr* sysslar man med om man vill utföra en bedrift som ska framstå som lite exklusiv. Prestationen som utförs ska gärna ha ett visst mått av risktagande och det centrala är att klara av något som är utmanande och kräver koncentration. Detta finner man i de s k äventyrsidrotterna av vilka vissa också kan ses som en form av friluftsliv.²³

I denna studie har jag, vilket titeln antyder, anammat Öhmans åtskillnad av friluftaktiviteter och friluftsliv och använt mig av den tidigare. Inledningsvis var det min intention att studera ungdomars utövande av friluftsliv i och med att detta är föremål för mitt intresse. Mot bakgrund av de frågor som ungdomarna besvarat²⁴ är dock definitionen av friluftaktiviteter mer passande för min studie och den jag använder mig av i resultat och diskussion. Jag återkommer till denna problematik längre fram i arbetet.

Friluftsliv i skolan

För att belysa hur man från samhällets och myndigheters sida ser på vikten av upplevelser och erfarenheter av friluftsliv och dess betydelse för unga människors utveckling ska jag göra en kort översikt av hur friluftslivet kommit till uttryck i skolans styrdokument.

Ända sedan 1920-talet har skolan arrangerat särskilda idrottsdagar inom ramen för skolans gymnastikämne. Ursprungligen hade man 15-20 idrottsdagar per år men på 1930-talet reducerades dessa till 10-12 reglerade friluftsdagar per år, en omfattning som stod sig fram till 1960-talet.²⁵ I grundskolans läroplan från 1980 står följande att läsa om friluftsdagarna:

Under ett visst antal dagar av läsåret (4-8 dagar) skall skolarbetet ske i form av friluftsverksamhet. Syftet med friluftsverksamheten är att genom aktiv rekreation ge eleverna omväxling i det dagliga arbetet och att ge möjligheter till vistelse ute i naturen. (...) Friluftstimmarna skall disponeras för aktiviteter utomhus. Speciellt bör de huvudmoment inom idrott som inte kan bedrivas på vanliga lektioner behandlas.²⁶

Här kan man se att antalet dagar börjar reduceras samtidigt som man kan skönja en viss styrning av innehållet på friluftsdagarna. Med dagens decentraliserade styrsystem har antalet

²³ Engström, L-M. (1999). op. cit. s. 18-41.

²⁴ Se bilaga 1.

²⁵ Al-Abdi, A-M. (1984). *Friluftsverksamheten i innerstadens gymnasieskolor*. Linköpings universitet.

²⁶ Skolöverstyrelsen, (1980). *Läroplan för grundskolan*, Utbildningsförlaget, Stockholm, s. 47.

reglerade friluftsdagar försvunnit och det är numera upp till den lokala skolan att frigöra resurser för detta.

Studerar man vad som betonas i grundskolans kursplaner i idrottsämnet från -69/70 och framåt, kan man konstatera att utvecklingen gått från en mera specificerad innehållsdeklaration till en mindre uttalad sådan. När det gäller friluftsliv så förekom inte detta som begrepp 69/70, varvid man däremot talade om skidåkning, skridskoåkning och orientering. I Lgr -80 nämner man friluftsliv tillsammans med orientering vilket kan tolkas som att de båda begreppen stod för delvis samma innehåll utan någon tydlig skiljelinje. Idag finner man friluftsliv och orientering som åtskilda från varandra och friluftsliv tycks här motiveras utifrån ett mera specifikt innehåll. I Lpo -94 står följande att läsa om ämnet idrott och hälsas uppbyggnad och karaktär:

Ämnet anknyter också till de starka kulturella traditioner som finns i Sverige när det gäller att vistas i naturen. Genom friluftsverksamhet och vistelse i skog och mark får eleverna upplevelser, kunskaper och erfarenheter som kan stimulera ett fortsatt intresse för friluftsliv, natur och miljöfrågor. Ämnet bidrar på så sätt till att väcka engagemang för betydelsen av att skydda och vårda natur och miljö.²⁷

Noterbart är här att man ser ett kulturellt värde i friluftslivet som är viktigt att bevara och att friluftslivet framhålls som en metod för att öka barn och ungdomars miljömedvetenhet och betydelsen av ett ekologiskt hållbart samhälle. I Lpo -94 är också friluftsliv, tillsammans med simning, livräddning, orientering och ergonomi, ett av de få moment som omnämns som upp-nåendemål i idrott och hälsa. Där kan man läsa att eleven efter avslutad kurs skall:

...ha grundläggande kunskaper om friluftsliv samt känna till principerna för allemansrätten. (år 5)²⁸

...kunna planera och genomföra vistelse i naturen under olika årstider. (år 9)²⁹

I samband med att friluftsdagarna kraftigt har reducerats och blivit den lokala skolans angelägenhet framhåller man alltså idag friluftsliv som ett allt viktigare moment inom själva idrottsundervisningen. Avsikten med att belysa hur man betonar friluftsliv i skolans styrdokument är dels för att jag i denna studie har studerat förekomsten av friluftsliv i skolan i några inledande frågeställningar, dels för att visa att man från samhällets sida ser friluftsliv som något betydelsefullt för individens utveckling. Det är dock viktigt att poängtera att det är friluftsverksamheten på fritiden som står i fokus i denna studie varför jag avser att fördjupa mig ytterligare i fritidens betydelse för ungdomar.

Ungdom, fritid och samtid

En senmodern tid

Ett sätt att försöka förstå ungdomars levnadsvillkor och den omvärld de växer upp i är att studera samtiden i relation till det som varit. All utveckling och förändring av samhällen och dess strukturer kan i detta sammanhang förstås i termer av modernisering. Per Nilsson som forskat om ungdom och fritid beskriver innebörden av modernisering som att den syftar

²⁷ <http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0203&infotyp=17&skolform=11&id=3872&extraId=2087>

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

*...på den effekt en händelsekedja av förändringar av skilda slag har på en specifik fas i historien.*³⁰

Några exempel på sådana större, samhällsförändrande processer är t.ex. industrialiseringen, urbaniseringen, demokratiseringen, teknologiseringen och kommersialiseringen. Därutöver kan man efter andra världskriget tala om en tilltagande globalisering, individualisering, medialisering samt framväxandet av en konsumtionskultur. Dessa processer verkar på olika djup och med olika hastigheter beroende på tid och rum och det ska påpekas att denna skildring, i huvudsak, handlar om utvecklingen i västvärlden.

Moderniseringen sträcker sig över en stor tidsrymd och har tagit sig olika uttryck genom historien. Flera forskare menar att man kan dela in moderniseringen i tre eller fyra tillstånd av modernitet. Det som omnämns som *den tidiga moderniteten* omfattar 1500-tal fram till sent 1800-tal och innebar ett inträde i en ny tid där upplysningen, franska revolutionen och, så småningom, kapitalismens och industrialismens etablerande utgör viktiga händelser. Mellan sekelskiftet och fram till 1960 följde därefter det som har kallats *högmödenitet* vilket var industrisamhällets glansperiod. Här infördes en ny ordning med en tydlig gräns mellan arbetstiden och den tid som var fri från lönearbetet, d v s fritiden. Från 1960 och framåt brukar man tala om att det skett en successiv upplösning av de strukturer, normer och värden som präglat industrisamhället. Denna tidsperiod präglas av ökad mångfald och snabba förändringar på en rad olika områden. Ett sätt att förstå och analysera uttrycken för dessa nya företeelser brukar benämnas postmodernitet eller *senmodernitet*.³¹ Ungdomskulturforskaren Johan Fornäs förespråkar användningen av uttrycket senmodernitet och försöker också tydliggöra skillnaden mellan postmodernitet och senmodernitet:

*...denna nya fas inte totalt vänder upp och ned på tidigare förhållanden, vilket termen postmodernitet implicerar, utan snarare för vidare och radikaliserar krafter och processer som är inbyggda i det flera hundra år gamla moderna projektet.*³²

I följande text ska jag försöka beskriva hur man kan tolka några av de tidstypiska senmoderna uttrycken i dagens samhälle.

En av de viktigaste sociala förändringarna idag utgörs av att världens samhällen har blivit mer beroende av varandra, ett skeende som brukar omnämnas som globalisering. Inget samhälle lever idag isolerat från något annat vilket bl.a. tar sig uttryck i att man i såväl rika som fattiga länder är beroende av importerade varor av olika slag för att kunna tillgodose efterfrågan. Dagens utvecklade informationsteknik och möjligheterna till kommunikation ökar också människors möjligheter till interaktion av olika slag. Bara under det senaste decenniet har utbredningen av mobiltelefoni och internetanvändning ökat explosionsartat. Ett ökat resande och flyttande till och från länder utgör också en faktor som påskyndat globaliseringen. Världen har på detta sätt blivit mer sammanhängande och människor upplever inte avstånd på samma sätt som tidigare. Globaliseringen rymmer många fördelar men samtidigt har det internationella beroendet bidragit till att skapa några av de stora svårigheter vi idag står inför. Miljöförstöring och militära konflikter utgör problem som är globala till sin natur.³³ De miljö-

³⁰ Nilsson, P. *Idrott och modernisering*. ur Berggren, L. red. (2000). *Fritidskulturer*, Studentlitteratur, Lund, s. 368.

³¹ Nilsson, P. (1998). op. cit, s. 30.

³² Fornäs, J. *Ungdom, kultur och modernitet*, s. 22-23 ur Fornäs, J. m.fl. red. (1994). *Ungdomskultur i Sverige*, FUS-rapport nr. 6, Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm.

³³ Se bl. a Giddens, A (1998). *Sociologi*, Studentlitteratur, Lund, s. 88-90 samt Nilsson, P. (1998). op. cit, s. 32-33.

mässiga problemen som följer i globaliseringens spår tar sig uttryck i människors intresse för natur- och friluftsliv. Klas Sandell, som skrivit mycket litteratur om friluftsliv ur ett human-ekologiskt perspektiv, menar att utvecklingen mot alltmer specialiserade och platsberoende turismaktiviteter inbegriper en miljömässig paradox.

*Man kan säga att det finns växande tendenser till att bränna stora fossila bränslen på långresor för att nå det naturnära, miljövänliga och lokalt exklusiva!*³⁴

En annan del av förståelsen för senmoderniteten ligger i att vi lever i en tid då människans roll som konsument har fått ökad betydelse. Detta gäller inte bara det ökade flödet och utbudet av varor och tjänster, utan vi konsumerar även en stor mängd bilder, symboler och upplevelser. Med hjälp av en alltmer utvecklad och sofistikerad medialisering möter dessa oss överallt och det kan vara svårt att ”komma undan” även om man så skulle vilja.³⁵ Utmärkande för senmoderniteten är också att gränserna mellan det som tidigare betraktades som finkultur och populärkultur idag är mera otydliga. Det som tidigare uppfattades som konst och kultur och endast var förbehållet vissa utvalda numera finns överallt, på gatan, i kroppen, på marknaden och i TV-rutan och på så sätt blir tillgängligt för alla. Den brittiske sociologen Mike Featherstone beskriver detta som att vi lever i en *konsumtionskultur* där det vi konsumerar kan ses som uttryck för vår smak och även för en livsstil.³⁶

Mot bakgrund av detta kan man ställa sig frågande till om man i friluftslivet kan se uttryck för det senmoderna samhället och om man kan konsumera friluftsliv? Det är tydligt att friluftslivet inte är opåverkat av den medialisering och kommersialisering som präglar samhället i övrigt. Det är framförallt de sensationella och adrenalinskapande upplevelserna av aktivitet i naturen (t.ex. forsränning, helikopterskidåkning, hängflygning mm) som lanseras som en eftersträvansvärd livsstil. Det äventyrliga och riskfyllda friluftslivets utbredning och popularitet i dagens samhälle ger utrymme för olika förklaringar. Avsaknaden av äventyr och risker i det dagliga livet kan vara en faktor som ger upphov till nutidsmänniskans sökande efter dessa element i naturen och friluftslivet. Enligt Featherstones teorier om konsumtions-samhället skulle det också kunna vara så att många människor ser erfarenheter från och kunskap om denna typ av friluftaktiviteter som konsumtion av och investering i en viss livsstil. Idag finns det också en betydande kommersiell marknad avseende prylar, utrustning och kläder med prägel av friluftsliv. Även dessa attribut signalerar tillhörighet och är för många uttryck för en slags modemedvetenhet och trendkänslighet, inte minst i storstaden.³⁷

Synen på kroppen och kroppsliga uttryck är av stor betydelse för förståelsen av konsumtionskulturen och det senmoderna samhället. I det ständiga bildflödet som omger oss är det kroppar, och företrädesvis nakna sådana, som talar till oss och skapar föreställningar om vad vi uppfattar som eftersträvansvärt. Tilltron till individens egna och fria val rymmer också möjligheten att välja sin kropp. Att man genom vilja, disciplin och kontrollerat leverne kan konstruera och forma sin kropp är ett förhållningssätt som ses som normalt och självklart i vår tid. I dessa budskap betonas också att det är upp till individen själv och ingen annan att göra något

³⁴ Sandell, K. *Fritidskultur i natur*, s. 216 ur Berggren, L. red. (2000). *Fritidskulturer*, Studentlitteratur, Lund.

³⁵ TV-kanalen MTV och reklam i allmänhet är ett exempel på fragment och snabba klipp av bilder och symboler som vi registrerar medvetet eller omedvetet.

³⁶ Featherstone, M. (1994). op. cit. s. 67-82. Featherstone använder sig av uttrycket postmodernitet istället för senmodernitet, men jag tolkar uttrycken som synonyma.

³⁷ Klas Sandell har studerat friluftstidningen Utemagasinet och skrivit om hur människans relation till natur- och friluftsliv tar sig i uttryck i dagens senmoderna samhälle. Se Sandell, K. s. 216-233 ur Berggren, L. red. (2000). op. cit.

åt saken.³⁸ Idag fäster vi allt större vikt vid utseende och detta innebär att vi dagligen tvingas in i situationer där vi uppträder med vår kropp och också blir bedömda. I många offentliga rum står man på scenen vare sig man vill eller ej. Mike Featherstone beskriver detta fenomen som *det uppträdande jaget*.³⁹

Ungdom och fritid; möjligheter och begränsningar

Eftersom den här uppsatsen handlar om ungdomar och deras fritid eller, mera specifikt, om ungdomar utövar friluftsliv på sin fritid, ser jag det som betydelsefullt att försöka precisera vad vi menar med ungdom och fritid. Någon exakt definition på ungdom har forskarna inte kommit överens om, man får istället nöja sig med att röra sig mellan olika avgränsningar. Grundläggande för vårt sätt att förstå begreppet ungdom är i relation till barn och vuxen eller, om man så vill, det som kommer före och det som kommer efter ungdomen. Ett sätt att betrakta ungdom är då som en *fysiologisk utvecklingsfas* som börjar när man är i puberteten och avslutas när man har växt klart. Man kan också se *ungdom som en social kategori* förknippad med bestämda samhälleliga institutioner, främst skolan, men även med konfirmation, lagar, åldersgränser och sociala handlingar som att flytta hemifrån och skaffa utbildning. Mycket av den samhällsvetenskapliga forskning som berör ungdomar är dock intresserade av *ungdomlighet som kulturellt fenomen* vilket innebär att ungdomen är något dynamiskt som är beroende av tid och sammanhang och bestäms i förhållande till vad som tolkas som barnligt eller moget.⁴⁰

Fritid är ett begrepp vars innebörd kan tyckas vara väl avgränsad och konkret men även detta begrepp kan problematiseras och ges utrymme för olika tolkningar. Fritiden kan t.ex. definieras i termer av *tid*. Vanligtvis menar man då den tid som blir över efter mat, sömn, studier och arbete. Ett annat sätt att tala om fritid är i relation till vad man använder fritiden till, t.ex. den *aktivitet* man sysslar med. Ytterligare ett sätt att betrakta fritiden tar utgångspunkt i den *individuella upplevelsen*. Istället för att förknippa fritiden med tid eller aktivitet så kan man se den som ett avbrott i den stressiga vardagen, en upplevelse av fritid.⁴¹

Per Nilsson, som tidigare nämnts, har bedrivit forskning om ungdomar och fritid. Han menar att den offentliga organiseringen och institutionaliseringen av ungdomars fritid som länge präglat det svenska samhället visserligen fortfarande håller i sig men att ungdomars fritid idag också, i allt högre grad, rymmer mindre ”tillrättalagda” aktiviteter som att gå på stan, titta i affärer, se på TV, spela dator, umgås med pojkvän eller flickvän etc. Han beskriver denna utveckling som att man, i ett längre perspektiv, går från en offentligt ordnad fritid mot en mera privat sådan. Nilsson betonar också fritidsarenans betydelse för identitetsutveckling och individualisering och det faktum att det idag inte råder lika skarpa gränser mellan utbildning och fritid. Föräldrar och lärare som traditionellt sett har haft stor betydelse för barns och ungdomars sociala fostran och utbildning kompletteras idag av dem som Mike Featherstone benämner som konsumtionssamhällets *kulturförmedlare*.⁴² Dessa populärkulturens producenter kan vi idag finna i yrken som programledare, TV-producenter, artister, designers, reklam-makare etc. Nilsson beskriver också hur yrken inom sektorer som idrott, data och mode blir alltmer populära bland ungdomar och förutsätter kunskaper som man inte kan förvärva genom

³⁸ Liljekvist, Å. (2001). *Kroppen-älskad och hatad*, C-uppsats i pedagogik, Lärarhögskolan, Stockholm.

³⁹ Featherstone, M. (1994). op. cit. s. 122-128.

⁴⁰ Fornäs, J. *Ungdom, kultur och modernitet*, s. 19 ur Fornäs, J. m. fl. red. (1994). op. cit.

⁴¹ Löfgren, K. (2001). *Studenters fritids- och motionsvanor i Umeå och Madison*. Pedagogiska institutionen, Umeå universitet, s. 9-10.

⁴² Featherstone, M. (1994). op. cit. s. 34.

traditionell utbildning. Mot bakgrund av detta menar han att man också kan börja tala om fritiden som en informell yrkesutbildning.⁴³

Den tyske ungdomsforskaren och socialisationsteoretikern Thomas Ziehe hävdar att den nutida individualiseringen tar sig uttryck i form av en frikoppling från sociala band och kulturella traditioner.⁴⁴ Han talar om att människan idag har möjlighet att uppleva en sociokulturell friställning i den bemärkelsen att man inte behöver överta eller arva en identitet som sedan är förutbestämd under hela livet, utan att man är fri att välja livsstil och skapa sin egen identitet. Han liknar denna nutida process vid den som skedde i upplösningen av feodalsamhället då bondebefolkningen i växande grad blev friställd från de feodala bindingarna till jordegendomen. På samma sätt som bönderna blev fria från de band som höll dem fast kan vi idag uppleva en friställning från sociala band och kulturella traditioner. Detta kan även gälla den äldre generationen, menar han, men tar sig tydligast i uttryck hos ungdomar. Ziehes teorier om människans socialisation, att man idag har möjlighet att skapa sin egen livsstil, rymmer en stor tilltro till människans förmåga att göra fria och oberoende val. I förlängningen av detta resonemang blir det också människans plikt att profilera och individualisera sig. Ziehe framhåller dock att den sociokulturella friställningen är ambivalent i den bemärkelsen att den inte bara innebär valfrihet och möjligheter, utan att identitetsarbetet också är ett område som medför prestationskrav för den enskilde som kan kännas svåröverskådliga och betungande.

*Det ökande utrymmet för egna förväntningar, drömmar och längtan och de begränsade möjligheterna att omsätta dem i handling ökar de inre motsägelserna. Ju mindre traditionen besparar oss (men därigenom också tar ifrån oss) av ansvar, perspektiv och beslut, desto mer påträngande blir de egna beslutskonflikterna och medvetandet om den egna otillräckligheten.*⁴⁵

Man kan konstatera att det senmoderna samhället inte bara rymmer ett erbjudande, utan också en uppmaning om att man kan och bör ta ansvar för en mängd individuella val (t.ex. val av skola, utbildning, pensionsform, partner, utseende och livsstil), men att dessa val också är beroende av den sociala och kulturella bakgrunden. Mot bakgrund av detta är det relevant att försöka klargöra och precisera om det finns några skillnader avseende individens valfrihet och valmöjlighet.

”Det fria valet” – ett sociologiskt perspektiv

I föregående text har jag försökt beskriva hur fritiden och ungdomars upplevelse av densamma kan förstås i relation till den tid vi nu lever i, samt hur en stor och snabbt föränderlig marknad av fritidsaktiviteter både möjliggör och påbjuder utvecklandet av identitet och livsstil. I mitt arbete har jag valt att studera i vilken utsträckning friluftsliv förekommer bland ungdomar och vilken relation faktorer i ungdomars bakgrund och omgivning har till utövandet av friluftsliv. För att analysera och synliggöra varför vissa ungdomar finner det möjligt, naturligt och tilltalande att t.ex. vandra i naturen eller åka skidor medan det för andra kan upplevas som otillgängligt, ogörligt eller tom motbjudande har jag valt att ta hjälp av den franske sociologen Pierre Bourdieu. Hans teorier och begrepp om vad som påverkar människans val och handlingar i ett socialt sammanhang grundar sig i omfattande empiriska studier. I det följande ska jag försöka förklara innebörden i Bourdieus begreppsapparat och hur denna kan vara till hjälp för att förstå ungdomars utövande av friluftsliv.

⁴³ Nilsson, P. (2000). op. cit. s. 379-381.

⁴⁴ Ziehe, T. *Kulturell friställning och narcissistisk sårbarhet*, s. 154-162 ur Fornäs, J m. fl. red. (1994). *Ungdomskultur: Identitet och motstånd*, Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm.

⁴⁵ Ibid, s. 156.

Professor Donald Broady gör en inträngande tolkning av Bourdieus författarskap i sin avhandling *Sociologi och epistemologi*. Där beskriver han den sociala världen som uppbyggd av *fält* vilket han ger följande beskrivning:

*Ett socialt fält i Bourdieus mening existerar när en avgränsad grupp människor och institutioner strider om något som är gemensamt för dem.*⁴⁶

Det är viktigt att poängtera att fältet inte är givet på förhand utan att dess existens är det som empiriskt ska studeras. Enligt ovanstående definition synes avgränsningen av ett fält vara relativt konstant och tydlig, däremot inte bestämd till storlek. Inom fältet kan individer och institutioner, vilket Bourdieu även benämner som *agenter*, ta eller få sig tilldelat positioner av olika värde. Varje agent som träder in i fältet har att förhålla sig till övriga agenter och deras position inom fältet. Att göra en undersökning av ett fält innebär, enligt Broady, att man konstruerar ett system av relationer som på samma gång särskiljer som förbinder de olika positionerna och urskiljer de tillgångar som är knutna till de olika positionerna. Ett utmärkande kriterium för fältets existens är också att det inom fältet ska finnas en dynamik och en kamp där krafter verkar i olika riktningar. Dessa strider kan handla om vem som anser sig ha tolkningsföreträde eller vilka regler som ska gälla. Man kan t.ex. tala om det akademiska fältet, det litterära fältet och det politiska fältet. Ett större fält kan också rymma flera mindre fält, t.ex. skulle det vara möjligt att tala om ett idrottens fält vari fotboll, gymnastik och friidrott kan ses som mindre fält inom ett större. Man kanske också skulle kunna tala om ett friluftslivets fält, men huruvida det ska ses som en del av ett idrottens fält eller skild från detsamma beror på hur man ser på begreppet friluftsliv.⁴⁷

Ett annat begrepp som Bourdieu använder sig av är *kapital* vilket man kanske spontant associerar till ekonomiska tillgångar och resurser. Det kapital som Bourdieu främst riktar sitt intresse mot är däremot av symbolisk karaktär. Med det symboliska kapitalet vill han beskriva hur människor eller institutioner åtnjuter tilltro och aktning. Broady definierar *symboliskt kapital* som:

*...det som av sociala grupper igenkänns som värdefullt och tillerkänns värde.*⁴⁸

En form av symboliskt kapital och ett av Bourdieus mest bekanta begrepp är det *kulturella kapitalet*. Med detta avses förmågan att uttrycka sig i tal och skrift, förtrogenhet med konst och litteratur och olika typer av utbildning. För att tydliggöra skillnaden mellan det symboliska och det kulturella kapitalet menar Broady att inom bekantskapskretsen kan kunskap om det lokala fotbollslaget utgöra en form av symboliskt kapital medan det kulturella kapitalet handlar om dominansförhållanden som tenderar att gälla i samhället som helhet. Vissa yrken och titlar kan därmed sägas vara förenade med mer eller mindre kulturellt kapital, t.ex. är lärare en yrkesgrupp som, i kraft av sin utbildning, har relativt mycket kulturellt kapital. Broady förklarar också att studierna av det kulturella och det ekonomiska kapitalet - som i medelklassen tar sig uttryck i yrken som lärare och bibliotekarier å ena sidan och småföretagare å andra sidan - och dess relation till fördelning av smak och livsstilar förklarar den prominenta plats som det kulturella kapitalet givits i Bourdieus kartläggning av det franska samhället. Han poängterar också att det är först när kapitalet möter marknaden, eller fältet, som det verkligen konstrueras som kapital och blir av synligt värde. I ett visst socialt sammanhang,

⁴⁶ Broady, D. (1990). *Sociologi och epistemologi*, HLS Förlag, Stockholm, s. 270.

⁴⁷ För en problematisering av detta område se s. 4-6.

⁴⁸ Broady, D. (1990). op. cit. s. 170.

eller kanske inom friluftslivets fält, skulle alltså erfarenheter från, bedrifter i och kunskap om friluftsliv kunna ses som ett symboliskt kapital.

Habitus är ett av de begrepp som kan ses som grundläggande för förståelsen av Bourdieus teorier. Vid ett första möte kan man tolka dess innebörd som att våra upplevelser och erfarenheter alltsedan barndomen har betydelse för våra kunskaper, färdigheter och värderingar, vilket kan tyckas vara självklart. Detta är dock en alltför snäv tolkning av habitusbegreppet.

*Med habitus avser Bourdieu system av dispositioner som tillåter människor att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen. Dessa system av dispositioner är resultatet av sociala erfarenheter, kollektiva minnen, sätt att röra sig och tänka som ristats in i människors kroppar och sinnen.*⁴⁹

Habitus avser alltså något mer än det vi vanligen benämner som inläring eller socialisation. Broady beskriver habitus som *inristat i kropp och sinne*, d.v.s. som något som man bär på i kroppen. Detta *något* kommer till uttryck i en känsla för vad som är rätt och rimligt i en viss social situation. Våra rörelser, vårt tal, val av kläder, mat och partners och vad vi gör på fritiden sker utifrån en omedveten strategi för vad som upplevs som möjligt och passande.

Professor Lars-Magnus Engström, som använt Bourdieus teorier som analysredskap i sina studier av människors motions- och idrottsvanor, lyfter fram några viktiga aspekter av habitus i boken *Idrott som social markör*. Han beskriver barndomen som den tid som är mest betydelsefull för formandet av habitus då det är i unga år man är som mest mottaglig för nya intryck. Han poängterar också att habitus, i viss mån, även formas när man blir äldre men att dess uttryck i stil och smak är mycket svåra att påverka. Svårigheten i att förändra eller byta stil och smak kan studeras bland de individer som genomför en sk klassresa och därmed byter social klass och ofta även omgivning. Engström menar att dessa, i stor utsträckning, behåller sin ursprungliga habitus och därmed också sin smak för, i detta fall, en viss typ av motions- eller idrottsutövning. Han framhåller också det individuella i det att alla individer bär på olika habitus, men att man i studier av människor med liknande uppväxtvillkor och livsmiljöer även kan avläsa habitus på grupp och klassnivå.⁵⁰

Det är viktigt att framhålla att habitus inte är något som har med genetik och arv att göra utan att det måste ses som en effekt av ett tillägnelsearbete och en lärprocess. Man lär sig alltså att tycka om att vistas i skog och mark och att uppskatta naturen. Att tycka att skärgården eller ett fjäll är vackert är inget vissa föds med och andra inte. Det blir istället en del av ens habitus när man upprepade gånger får höra att naturen är vacker samtidigt som man vistas i den.

Begreppen fält, kapital och habitus är beroende av varandra och är svåra att diskutera som åtskilda. Broady beskriver relationen som att:

*...var och en av oss är begåvad med en habitus, men det är marknaden som avgör vilka ingredienser i och effekter av denna habitus som kan fungera som kapital.*⁵¹

Han menar att det förkroppsligade kapitalet, t.ex. hur någon talar, rör sig eller genom sitt uppträdande kan fånga en annan persons uppmärksamhet, är laddat med visst värde som positio-

⁴⁹ Ibid, s. 228.

⁵⁰ Engström, L-M. (1999). op.cit. s. 43-45.

⁵¹ Broady, D. (1990). op. cit. s. 229.

nerar människor i förhållande till varandra, och att detta är en del av individens habitus. Där-
emot behöver det inte vara så att ens habitus alltid fungerar som kapital, det är alltså när det
möter marknaden, d v s den sociala omvärlden inom eller utanför fältet, som dess värde av-
görs.

Uttrycksformerna för det som av människor erkänns som värdefullt, d.v.s. kapitalet, brukar
benämnas som deras *smak*, vilket är ytterligare ett betydelsefullt begrepp för att förstå
Bourdieu's teorier. Han beskriver smaken som ett system av klassificeringar, om vilka vi säl-
lan medvetandegörs, vilket upprätthåller skillnader mellan människor. Smak är det som får
oss att tycka vissa kläder är passande och tilltalande medan andra är vulgära eller mot-
bjudande. Smaken förklarar också hur vissa människor känner längtan och förväntan inför en
fjälltur medan andra kan känna avsmak. Smak är det som för samman saker och människor
som passar för varandra och i detta avseende talar Bourdieu om smaken som en *match-maker*.
Utvecklandet av smak för något är dock inget som endast uppkommer genom goda upplevel-
ser från barndomen. Det kan också vara så att man i medelåldern får smak för att
t.ex. paddla kajak om detta ger en positiv upplevelse som gör att det känns ”rätt”. Bourdieu
talar också om *den legitimerade smaken* vars uttryck står i relation till det som erkänns som
god smak och att smaken kan studeras som en markör av klass. Han beskriver hur vissa män-
niskor eller grupper av människor inte behöver anstränga sig för att ha den rätta eller legitime-
rade smaken och stilen. De har en känsla för det som är särskiljande vilket skapar *distinktion* i
förhållande till det som är vanligt och mainstream. Han menar också att dessa individer går att
urskilja från dem som försöker visa tecken på den rätta smaken men vars försök känns till-
gjorda och onaturliga. Den känsla för stil som en del människor har och som uppfattas som
naturligt har genom upplevelser blivit omedvetet förkroppsligade och en del av individens
habitus. Bourdieu menar också att även om en förändring av den sociala positionen utsätter
habitus för nya förhållanden så är smaken svår att förändra och också det som starkt präglar
livsstilen och vad man gör, d v s de praktiker man verkar inom.⁵²

Vissa kritiker menar att Bourdieu's människosyn präglas av determinism då man anser att hans
syn på individens möjligheter i livet följer en fastlagd struktur som enbart bestäms av de
sociala uppväxtförhållandena. Ett barn som växer upp i en högre samhällsklass skulle därmed
predestineras till att skaffa sig en bra utbildning och ett välavlönat arbete. I denna syn finns ett
mått av att människans möjligheter att utforma sin smak och livsstil därmed enbart formas
och begränsas av hennes ekonomiska betingelser. Bourdieu tillstyrker att ekonomiska faktorer
både kan möjliggöra och begränsa valmöjligheterna, vilket framgår bl.a. då han förklarar hur
olika fritidsaktiviteter, och i detta fall idrotts- och friluftaktiviteter, står i relation till vilken
samhällsklass man tillhör. Han framhåller dock också betydelsen av familjetraditioner, att
man som barn tidigt får prova aktiviteten och att vissa aktiviteter är förenade med att man ska
se ut och bete sig på ett visst bestämt sätt för att inte vara ”fel”.

*Thus it can be seen that economic barriers - however great they may
be in the case of golf, skiing, sailing or even riding and tennis - are not
sufficient to explain the class distribution of these activities. There are
more hidden requirements, such as family traditions and early training,
or the obligatory manner (of dress and behaviour), and socializing
techniques, which keep these sports closed to the working class...*⁵³

I föregående del av bakgrundstexten försökte jag beskriva hur fritidsarenan idag rymmer en
uppsjö av olika valmöjligheter av att utöva aktiviteter och att därigenom utveckla stil och

⁵² Bourdieu, P. (1986). *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. Routledge & Kegan Paul,
London, s. 226-256.

⁵³ Ibid, s. 217.

identitet. Trots detta verkar det finnas vissa strukturella samband i studier över vad olika grupper och samhällsklasser sysselsätter sig med. Mot bakgrund av detta kan man ställa sig frågande till om det verkligen existerar ett fritt val, eller ett val över huvud taget, av vad man t. ex. sysslar med på fritiden. Bourdieu menar att man kan uppleva det som om man har ett fritt val, men att man i själva verket väljer utifrån en begränsad uppsättning valmöjligheter som man ändå är ”dömd” att välja. Den smak man utvecklar menar han står i relation till det man har möjlighet att välja och i samband med detta talar han om arbetarklassens smak för *det nödvändiga* och överklassens smak för *det luxuösa*.

*The idea of taste, since it presupposes absolute freedom of choice, is so closely associated with the idea of freedom that many people find it hard to grasp the paradoxes of the taste of necessity. Some simply sweep it aside, making practice a direct product of economic necessity (workers eat beans because they cannot afford anything else), failing to realize that necessity can only be fulfilled, most of the time, because the agents are inclined to fulfil it, because they have the taste for what they are anyway condemned to.*⁵⁴

Bourdieu's teorier om hur människan orienterar sig i den sociala världen utgår alltså från en tanke om att de som har ungefär likadan uppväxt med stor sannolikhet utvecklar samma typ av livsstil och detta har han, och många med honom, också påvisat empiriskt. Ser man denna tendens utifrån ett jämlikhetsperspektiv så innebär det att alla inte har samma villkor för att prova och uppleva t.ex. olika friluftaktiviteter och att detta inte går att förklara enbart mot bakgrund av ekonomiska eller individuella faktorer.

I denna studie har jag försökt beskriva två olika perspektiv vilka jag ser som betydelsefulla i arbetet med att tolka och analysera ungdomars friluftsvanor. Det ena, modernitetsperspektivet, tycker jag är viktigt då jag tror det kan hjälpa mig förstå uttryck som är specifika för den tid vi lever i och vilken betydelse detta har för ungdomars livsvillkor. Med hjälp av det andra perspektivet, det kultursociologiska, hoppas jag kunna förstå och förklara vad som döljer sig bakom att ungdomars vanor och beteendemönster skiljer sig mellan olika grupper i samhället. I följande text ska jag beskriva några av de studier inom området för fritids-, motions- och idrottsvanor som tar utgångspunkt i dessa perspektiv. Studier om friluftsvanor är mycket sparsamt förekommande och de jag har funnit har inte innefattat någon teoretisk grund utan är endast av beskrivande karaktär.

⁵⁴ Ibid, s. 178-179.

Fritid, idrott, friluftsliv och social bakgrund

Per Nilsson har försökt beskriva vad som sker i mötet mellan det ungdomar har i bagaget (socialt ursprung, uppväxtvillkor, skolerfarenheter mm) och den ordning som råder på fritidens område (utbud, styrkeförhållanden, traditioner mm). Han menar att man kan skönja vissa tidstypiska tendenser⁵⁵ och att dessa har betydelse för ungdomars möjligheter att ta del av fritidens utbud. Han påvisar också att utövande av fritidsaktiviteter är stratifierade efter social bakgrund, kön och geografisk hemvist. I åldern 13-25 år är det vanligt att vara ansluten till en förening (ca fyra av fem), och vanligast av dessa är idrottsföreningar (ca hälften). Föreningsanslutning, såväl i allmänhet som i idrottsförening, är vanligare bland ungdomar med tjänstemannabakgrund än bland de med arbetarbakgrund. Studerar man föreningsanslutningen mellan pojkar och flickor och mellan olika typer av hemorter skiljer den sig beroende på vilken typ av förening det är. Bland pojkar är det vanligare än bland flickor att vara med i idrottsförening medan det omvända förhållandet råder i ridklubbar och solidaritetsorganisationer. Att vara med i idrottsförening eller ridklubb är också vanligare om man bor på landsbygden jämfört med i storstaden medan det omvända råder för politik- och solidaritetsorganisationer. Ca tio procent av alla i studien uppger också att de någon gång i veckan ägnat sig åt friluftsliv (vilket Nilsson exemplifierar som *gå skogs promenader, plocka svamp eller bär*)⁵⁶, något som är vanligare bland dem som är lite äldre.

Bengt Larsson skriver i *Idrottens former* om ungdomars motions- och idrottsvanor i förhållande till kön, boendemiljö och social bakgrund. Vid en jämförelse mellan pojkar och flickor visar det sig att pojkar i större utsträckning än flickor är medlemmar i idrottsförening, medan flickor idrottar mer än pojkar på egen hand utanför förening, dock ofta organiserat i form av t.ex. aerobicspass. Utöver dessa könsskillnader noterar Larsson tydliga skillnader beroende på var man bor. Luleå verkar vara en ort där utövandet av motion och idrott, framförallt inom en idrottsförening, är vanligt och utbrett både bland flickor och pojkar. I Bengtsfors/Årjäng och andra mindre orter i glesbygden, är det också vanligt med idrott och motion, dock något mer på egen hand än i Luleå. Larsson beskriver också att flickorna i Stockholms södra förorter utmärks av ett lågt deltagande inom idrottsförening och att det bland flickorna i Stockholms innerstad är vanligare med organiserad idrott utanför förening (t.ex. i form av aerobicspass) än på andra orter. Den sociala tillhörighetens betydelse för att idrotta och motionera visar inte på något tydligt mönster i Larssons studie utan varierar beroende på boendeort. I Luleå och Bengtsfors/Årjäng verkar det dock vara vanligare att vara med i en idrottsförening om man kommer från en högre social bakgrund, vilket inte är lika tydligt i de båda stockholmsområdena.⁵⁷

I tidigare studier har Larsson också jämfört ungdomar vars föräldrar är innehavare av relativt mycket kulturellt resp ekonomiskt kapital och vad som utmärker dessa. Den kulturellt präglade gruppen kännetecknas bl.a. av jämförelsevis låg andel föreningsaktiva (främst flickor) och ett ointresse för tävlingsinslag, medan den ekonomiskt präglade gruppen anger spänning och ansträngning som viktiga inslag i sin idrottsutövning. Larsson menar att detta, utifrån ett livsstilsperspektiv, skulle kunna förstås som två olika vägledande principer, tron på fantasi

⁵⁵ Bl.a. fritidens institutionalisering och privatisering, aktivitetens differentiering och betydelsen av individualisering. Se även s. 10.

⁵⁶ Nilsson, P. (1998). op. cit.

⁵⁷ Larsson, B. (2000). op. cit.

och kreativitet i den kulturella gruppen och tron på nytta och målinriktning i den ekonomiska gruppen.⁵⁸

Lars-Magnus Engström har sedan slutet på 60-talet bedrivit uppföljningsstudier kring hur motions- och idrottsvanor förändras från tonår till medelålder och vilka samband som finns i förhållande till ålder, kön och social bakgrund. Resultaten av dessa studier sammanfattade han 1999 boken *Idrott som social markör*. Syftet med studien, vilket inledningsvis var att undersöka ungdomarnas inställning till skolgymnastiken och deras motions- och idrottsvanor under fritiden, kom efterhand att fokuseras på förändring och utveckling av livsstilar. Resultaten visar bl.a. att dagens 20-åringar är betydligt mer aktiva än vad dagens 40-åringar var när de var 20 år, och framförallt gäller detta flickorna. Idag är motionsutövning nästan lika vanligt bland kvinnor som män. Engström visar också att den fysiska aktivitetsgraden i unga år har ett relativt litet förklaringsvärde för om man motionerar när man blir äldre. Faktorer i människors bakgrund som har större förklaringsvärde för hur pass fysiskt aktiv man är i medelåldern är istället vilket betyg i gymnastik man hade när man var ung och om man studerat på universitet och högskola eller ej. Engström menar också att motion som kulturform är vanligare om man bor i en större stad i jämförelse med om man bor på landsbygden. Detta kan man förstå som att det sociala sammanhang man befinner sig i (bl. a. beroende på boendemiljö, arbete och utbildning) är av stor betydelse för de vane- och beteendemönster man antar.⁵⁹

Tidigare forskning av bl. a. Engström har också visat att valet av idrott inte är något som sker av en slump utan att detta är socialt stratifierat. Arbetarklassen tenderar att välja idrotter med inslag av uthållighet, styrka och kroppskontakt, t. ex. fotboll, brottning och boxning. I högre samhällsklasser sysslar man däremot med mer tekniskt inriktade idrotter såsom golf, segling och tennis.⁶⁰

I Kulturdepartementets översyn av stöd till friluftsliv och främjandeorganisationer refererar man till Statistiska centralbyrån som sedan 1975 genomför undersökningar om svenska befolkningens levnadsvanor. Man har, med regelbundna intervaller, intervjuat ca 12 000 personer i åldrarna 16-84 år och inom området fritidsvanor har man även studerat utövande av friluftsliv. De frågor om friluftsliv som studerats gäller vandringar i skog och mark, nöjes- eller motionspromenader, fritidsfiske och trädgårdsarbete.

Undersökningen visar att för ungdomar i åldern 16-24 år har intresset för de undersökta formerna av friluftsliv varit konstant lågt och dessutom i avtagande sedan mitten av 1970-talet. Detta intresse synes dock öka med stigande ålder och i åldersintervallet 45-74 år är såväl män som kvinnor mycket friluftaktiva. I en jämförelse mellan olika socioekonomiska grupper konstateras också att dessa former av friluftsliv är vanligare bland dem som tillhör yrkeskategorin högre tjänstemän än bland kategorin arbetare. Kulturdepartementets utredningsgrupp menar att man mot bakgrund av dessa resultat bör ägna ungdomar och människor i lägre socioekonomiska grupper extra uppmärksamhet i friluftspolitiken.⁶¹

Johan Arnegård skriver i sin magisteruppsats i pedagogik om s.k. äventyrsidrottare eller risk-sportare d v s de som sysslar med aktiviteter som t.ex. bergsklättring, offpistiskidåkning, häng-

⁵⁸ Larsson, B. (1993). *Idrottsvalet – slump eller strategi?* Institutionen för pedagogik. Högskolan för lärarutbildning, Stockholm.

⁵⁹ Engström, L-M. (1999). op. cit.

⁶⁰ Se Engström, L-M. (1989). *Idrottsvanor i förändring. Rapport 1/1989*. Institutionen för pedagogik. Högskolan för lärarutbildning, Stockholm och Schelin, B. (1985). *Den ojämlika idrotten. Om idrottsstratifiering, idrottspreferens och val av idrott*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

⁶¹ Friluftsguppen. (1999). op. cit. s. 101-115.

flygning, sportdykning och forspaddling. Med utgångspunkt i ett kultursociologiskt perspektiv har Arnegård studerat vilka dessa människor är och om det finns några gemensamma nämnare bakom deras val av livsstil. Arnegård studerar faktorer i utövarnas barndom och uppväxt, men också deltagarnas preferenser för äventyrsidrott i relation till värderingar och livsstil. Jag har valt att lyfta fram den del av resultatet som handlar om äventyrsidrottarnas bakgrund.

Det visade sig att de flesta av dessa människor var mellan 20 och 35 år och att ca två av tre hade föräldrar som ingick i kategorin mellan eller högre tjänstemän. Övervägande antalet av utövarna hade skaffat sig akademisk utbildning eller höll på att studera. 85 procent av äventyrsidrottarna svarade att man hade sysslat med friluftsliv under uppväxten och en stor andel av utövarnas (speciellt kvinnornas) föräldrar hade också friluftsliv, idrott och skidåkning som fritidsintressen. Arnegårds studier visade också att skidåkning under uppväxten verkade vara en gemensam faktor för äventyrsidrottarna. Av de 15 intervjuade hade alla ägnat sig åt skidåkning under uppväxten. Av de 150 st som deltog i enkätundersökningen hade ca nio av tio varit på resa i svenska fjällen och över hälften varit i Alperna under uppväxten. Arnegård menar att föräldrarnas fritidsintressen och livsstil redan under uppväxten bidrar till att påverka äventyrsidrottarnas egna upplevelser av natur och friluftsliv och forma *den äventyrliga dispositionen* hos utövarna och på så sätt redan tidigt socialisera dem in i deras nuvarande livsstil.⁶²

⁶² Arnegård, J. (1996). *Äventyrsidrottare – vilka och varför?* C- och D-uppsats i pedagogik. Lärarhögskolan i Stockholm.

Syfte och frågor

Ett övergripande syfte med detta arbete kan formuleras enligt följande: Vilka erfarenheter av friluftaktiviteter har svenska ungdomar i 15-16-årsåldern idag och vilka faktorer i ungdomars sociala bakgrund och omgivning har betydelse i skapandet av dessa erfarenheter.

Mot bakgrund av att tidigare beskrivna studier inom området för fritids- och idrottsvanor visar på att utövandets omfattning, innehåll och form skiljer sig mellan olika grupper i samhället är det av allmänt intresse att även studera ungdomars friluftsvanor. Kunskap och medvetenhet om villkoren inom detta problemområde är en förutsättning för att kunna påverka och förändra.

Utifrån det övergripande syftet avser jag studera ett antal, mer specifika frågeställningar:

Inledande kartläggning

1. I vilken utsträckning har ungdomar provat friluftsliv, var har detta skett och hur uppfattar ungdomar sina färdigheter i friluftsliv?

Betydelse av lärandemiljö

2. Vad har friluftserfarenheter från skolan resp fritiden för relation till ungdomars upplevelse av sina färdigheter i friluftsliv?

Den sociala bakgrundens betydelse

3. Hur är ungdomars utövande av friluftsliv relaterat till: föräldrarnas sociala tillhörighet, familjens ekonomi och innehav av friluftsutrustning?

Övriga frågor om bakgrund och omgivning

4. Hur är ungdomars utövande av friluftsliv relaterat till: studieframgång, fysisk aktivitet, hemortens geografiska klimat och om man är född i Sverige eller ej?

Metod

Studiens bakgrund

Den empiriska undersökningen i denna uppsats ingår som en delstudie i ett större forskningsprojekt med fokus på barns och ungdomars fysiska aktivitet, prestationsförmåga, hälso-tillstånd, fritidsvanor och upplevelser av skolans idrottsundervisning. Detta projekt har kommit att få benämningen Skola-Idrott-Hälsa 2001.⁶³ I projektet har lärare och forskare från Lärarhögskolan i Stockholm, Idrottshögskolan i Stockholm och Karolinska Institutet samverkat och detta har under åren 2000-2002 finansierats av Idrottshögskolan. Professor Lars-Magnus Engström vid Lärarhögskolan i Stockholm har varit projektets vetenskapliga ledare. Projektets totala empiriska datamaterial har omfattat 48 skolor och 1975 barn och ungdomar i åldrarna 3, 6 och 9 samt 75 klass- och idrottslärare. Skolorna är slumpmässigt utvalda för att få ett representativt urval från skilda delar av landet. Undersökningen har omfattat kvantitativa enkätstudier bland barn och lärare, kvalitativa djupintervjuer bland lärare samt medicinska, fysiologiska och motoriska test bland barn.⁶⁴

Inför uppföljningen av SIH-projektet 2001⁶⁵ blev jag anställd som projektassistent på Lärarhögskolan av professor Lars-Magnus Engström. Vetenskapsrådet har varit finansiär för detta uppföljningsprojekt vilket även denna gång har innefattat samverkan mellan Lärarhögskolan, Idrottshögskolan och Karolinska Institutet. Att ha fått ingå i en tvärvetenskaplig projektgrupp och bedriva ett större forskningsprojekt har gett många värdefulla erfarenheter och insikter och jag har också haft tillgång till ett stort och unikt datamaterial. Utifrån det kvantitativa datamaterialet i SIH-projektet 2001 har jag valt att studera de frågeställningar som berör ungdomars erfarenheter av friluftsliv i relation till deras bakgrund och omgivning.⁶⁶ Att ha fått göra en egen undersökning i ett befintligt datamaterial har inneburit stora förtjänster i den bemärkelsen att jag inte har behövt göra en egen datainsamling. Det har också inneburit vissa begränsningar då jag inte haft möjlighet att påverka de frågor som ställts och deras formulering. Jag kommer att i detta avseende återknyta till problematiken med hur man ska formulera och definiera friluftsliv samt den distinktion vissa friluftaktiviteter rymmer i diskussionen av mina resultat.

Genomförande

Elever och lärare runt om i landet som deltog i SIH-projektet 2001 bjöds, utan kostnad, våren 2001 in till Stockholm och Idrottshögskolan där all datainsamling genomfördes under några intensiva dagar. De besvarade frågeformulären har sedan, med hjälp av optisk läsning i scanner, lästs av och kodats in i statistikprogrammet SPSS. I detta statistikprogram kan man sedan se hur flera olika variabler står i relation till varandra, t.ex. om det bland dem som har provat friluftsliv är vanligt att ha något speciellt intresse, om de är med i någon förening, vad deras föräldrar har för yrken o s v. De besvarade frågeformulären har innefattat flera frågeområden varav friluftsliv är ett och de flesta frågorna har besvarats med slutna svarsalternativ men i vissa fall har ungdomarna även fått skriva svaren med egen text.

Urval

I denna studie har jag, utifrån det totala datamaterialet bland elever i år 3, 6 och 9 i SIH-projektet 2001, enbart valt att studera elever i år 9. Dessa var ursprungligen 832 elever, 423

⁶³ Projektet Skola-Idrott-Hälsa benämns också SIH-projektet och den första datainsamlingen i projektet genomfördes 2001.

⁶⁴ För en mera utförlig beskrivning av SIH-projektets bakgrund, syfte och uppläggning se Engström, L-M. (2002). *Beskrivning av bakgrund, syfte och uppläggning i SIH-projektet*, Svensk idrottsforskning, s. 4-6.

⁶⁵ Uppföljningsprojektet går under benämningen SIH-projektet 2002.

⁶⁶ De enkätfrågor som är utvalda och studerade i denna studie redovisas i bilaga 1.

flickor och 409 pojkar, vilka erbjöds att delta i undersökningen. Därav har sedan 677 elever deltagit i undersökningen, fördelade på 347 flickor och 330 pojkar. De skolor som eleverna går på är placerade över hela landet. Det finns två huvudskäl till varför jag valt att bara studera ungdomar i 15-årsåldern. För det första tycker jag åldern är speciellt intressant på så sätt att många ungdomar snart står på tröskeln till livet som vuxen. Man är i ett starkt utvecklings-skede av att forma egna tankar, idéer, vanor och beteenden. Samtidigt är det många betydelsefulla människor⁶⁷ i omgivningen som man tar intryck av och som påverkar ens värderingar. I den här åldern upplever många att man har stora krav på sig, andra att man har stora möjligheter. Detta kan upplevas som en komplex tillvaro för unga människor som är på väg att skapa sig en identitet.

Det andra viktiga skälet har sin bakgrund i att jag i uppsatsen är intresserad av ungdomarnas sociala bakgrund. En del av den sociala bakgrunden är att studera föräldrarnas yrken och därigenom försöka kategorisera dessa i socioekonomiska grupper. Frågan om föräldrarnas yrken är i enkäten ställd till elever i år 6 och 9, men inte till elever i år 3. Däremot var inte föräldrarnas yrken avlästa och inkodade i SPSS från början, vilket har inneburit att jag under arbetets gång har fått göra detta manuellt. Då det är befogat att tro att man kan fästa större tilltro till hur ungdomar i 15-årsåldern benämner föräldrarnas yrken i jämförelse med ungdomar i 12-årsåldern har jag bestämt mig för att enbart studera ungdomar i år 9. Motivet till att jag valt att studera datamaterialet i SIH-projektet 2001 istället för SIH-projektet 2002 bygger dels på att det är fler elever i den aktuella målgruppen som deltagit i den tidigare studien, dels på att inläsningen och kodningen av datamaterialet i den senare studien blev klar först vid årsskiftet 02/03 då jag redan hade kommit en bit i mitt uppsatsarbete.

Bortfall

Det externa bortfallet i min studie, d v s de elever som inte har deltagit i undersökningen, uppgår till 155 elever vilket motsvarar ca 19 procent av hela urvalet på 832 elever. Det bör också noteras att det interna bortfallet, d v s de elever som deltagit i undersökningen men av någon anledning inte svarat på en viss fråga, varierar mellan de olika frågeställningarna. Vid de frågeställningar där det interna bortfallet är betydande (mer än 15 procent) har detta noterats i resultatdelen. Vid en närmare analys av bortfallet finns det skäl att anta att kategorin ”*Avstod eller skälet okänt*” rymmer en jämförelsevis stor andel elever som tillhör de som är mindre fysiskt aktiva. Detta kan ha påverkat resultatet något i min studie av friluftaktiviteter. Däremot kan kategorin ”*Ledig för annan verksamhet eller tillfällig sjukdom*” antas vara mer ”neutral” i detta sammanhang.

Tabell 1: Fördelning av studiens deltagare respektive externt bortfall utifrån hela urvalet, N=832, år 9.

	<u>Antal elever</u>	<u>Procent</u>
Deltagande	677	81
<u>Externt bortfall</u>		
Ledig för annan verksamhet eller tillfällig sjukdom	46	6
Avstod eller Skälet okänt	109	13
Hela urvalet	832	100

⁶⁷ T.ex. föräldrar, kompisar, lärare, tränare, förebilder och idoler.

Den sociala bakgrunden

Att det finns ett samband mellan en individs sociala bakgrund och de val man gör av fritids-, motions- och idrottsvanor kan man konstatera i flera av de studier som redovisats i bakgrundsavsnittet. I denna undersökning studeras social bakgrund i form av föräldrarnas yrke samt familjens ekonomi i relation till utövande av friluftsliv. För att göra det möjligt att jämföra det som eleverna uppger som föräldrarnas yrke är det viktigt att göra någon form av kategorisering av yrkena. Jag har valt att göra en indelning efter Statistiska Centralbyråns socioekonomiska fördelning efter både faderns och moderns högsta yrke.⁶⁸ SEI-indelningen utgörs ursprungligen av följande åtta yrkeskategorier: ej facklärd arbetare, facklärd arbetare, lägre tjänstemän, tjänstemän på mellannivå, högre tjänstemän, företagare, lantbrukare och övriga.⁶⁹ Dessa yrkeskategorier är bl.a. indelade efter hur lång utbildning som krävs för yrket. I min studie har jag sedan komprimerat dessa åtta kategorier till följande fyra: arbetarklass, lägre medelklass, högre medelklass och övriga.⁷⁰ Motivet till denna komprimering var att de ursprungligen åtta kategorierna var för små för att jag skulle kunna göra tillförlitliga jämförelser. Indelningen i fyra socioekonomiska kategorier är beprövad och använd i flera empiriska studier och forskningsrapporter.⁷¹

I många av de tidigare undersökningar där man studerat föräldrarnas sociala bakgrund har man utgått från pappans yrke. Motiven till detta har varit att pappan traditionellt sett har varit den i familjen som har haft längst utbildning, högst inkomst, störst möjlighet att arbeta heltid och således den som svarat för familjens huvudsakliga försörjning. Pappans socioekonomiska yrkesindelning har därigenom visat sig ha god tillförlitlighet för hela familjens socioekonomiska situation. Man har även motiverat valet av pappans yrke med att detta möjliggör jämförelser med tidigare undersökningar. Detta senare motiv kan dock synas innebära ett strukturellt mönster som reproducerar sig självt. I min studie har jag valt att studera föräldrarnas yrke och därmed socioekonomiska kategorisering utifrån den av mamman och pappan som är indelad i den högsta yrkeskategorin. Bakgrunden till detta val är att jag tror att dagens familjeförhållanden och arbetsmarknadssituation inte följer samma tradition och förutsägbarhet som tidigare, där pappan varit den som har förväntats arbeta heltid och därmed försörja familjen. Att alla barn lever med två föräldrar är en bild som inte heller stämmer helt med verkligheten då många föräldrar, och företrädesvis mammor, idag är ensamstående. Mina antaganden och resonemang i detta avseende har ingen empirisk bakgrund utan bygger på samhällsutvecklingen som jag upplever den. Det datamaterial jag har använt rymmer möjligheten att studera i vilken utsträckning mammas eller pappans yrke innebär högst socioekonomisk yrkeskategorisering, vilket dock inte är avsikten i den här undersökningen.

Vid studier av den sociala bakgrunden är det heller inte helt okomplicerat att förlita sig till att barn och ungdomar har någon mer detaljerad kunskap om föräldrarnas yrke och arbetsuppgifter. Om barnet anger att mamma eller pappa ”jobbar på städföretag” så kan det innebära allt mellan att arbeta deltid som utbildad städare till att vara universitetsutbildad och ansvarig för personal och administration på samma företag. Trots att eleverna i frågan uppmanas att mer specifikt ange mammas och pappas arbetsuppgifter så blir detta inte alltid fallet. Ett annat

⁶⁸ SCB 1989:5. *Socioekonomisk indelning (SEI)*.

⁶⁹ I kategorin övriga ingår bl.a. studerande, pensionärer och arbetslösa.

⁷⁰ I kategorin arbetarklass ingår facklärd och ej facklärd arbetare. I lägre medelklass ingår lägre tjänstemän och tjänstemän på mellannivå. I högre medelklass ingår högre tjänstemän och i övriga ingår företagare, lantbrukare och även den ursprungliga kategorin övriga.

⁷¹ Se bl. a. Larsson, B. (2000). op. cit, s. 21, Bjurström, E. (1993). *Spelar rocken någon roll?* Statens ungdomsråd. s. 43-48.

problem av mer allmängiltig karaktär ligger i att det idag finns en mängd yrken som inte säger något om vilken utbildning som krävs för detta yrke. En webbdesigner kan vara allt från nyss examinerad gymnasiestudent till medelålders familjeförsörjare med mångårig datautbildning. Detta problem kommer också till uttryck i kategorin egna företagare. En egen företagare kan vara såväl utbildad snickare med egen firma som advokat med juristutbildning och flera anställda.

Den sociala bakgrunden och dess relation till utvecklandet av vanor och livsstilar kan studeras vertikalt i form av höga och låga samhällsklasser t. ex tjänstemän och arbetare. Bourdieu⁷² nöjer sig dock inte med detta utan gör också en indelning av ekonomiskt och kulturellt kapital på en horisontell axel, vilket enkelt uttryckt motsvarar pengar resp. utbildning. Man kan tycka att dessa olika former av kapital borde hänga ihop men så är inte alltid fallet. T. ex så anses en lärare ha relativt högt kulturellt kapital men dock inte speciellt högt ekonomiskt kapital. En professor däremot har förmodligen relativt högt av både kulturellt och ekonomiskt kapital, medan en småföretagare inte behöver ha speciellt högt kulturellt kapital, men kan ha högt ekonomiskt kapital. I vissa studier har man kanske inte möjlighet att få information om både det kulturella och det ekonomiska kapitalet och då får man nöja sig med det ena. Mot bakgrund av de problem som beskrivits i samband med studier av den sociala bakgrunden enligt SEI-indelningen vill jag poängtera att detta bör ses som ett mycket grovt analysinstrument avseende ekonomiskt och framförallt kulturellt kapital som dock visat sig ha relativt god tillförlitlighet.

I redovisningen av mina resultat har jag valt att inte ta med kategorin övriga och det finns flera motiv till detta. Ett av dessa är att gruppens storlek inte står i proportion till de andra kategorierna. Ett annat är att det i denna kategori bl. a ingår studenter, pensionärer, arbetslösa, sjukskrivna, lantbrukare och den ”oförutsägbara” gruppen egna företagare vilket gör att jag tycker det är svårt att säga något generellt om gruppen avseende den sociala bakgrunden. Jag menar att denna kategori saknar homogenitet avseende kulturellt och ekonomiskt kapital, vilket finns bättre förutsättningar för i kategorierna arbetarklass, lägre medelklass och högre medelklass.

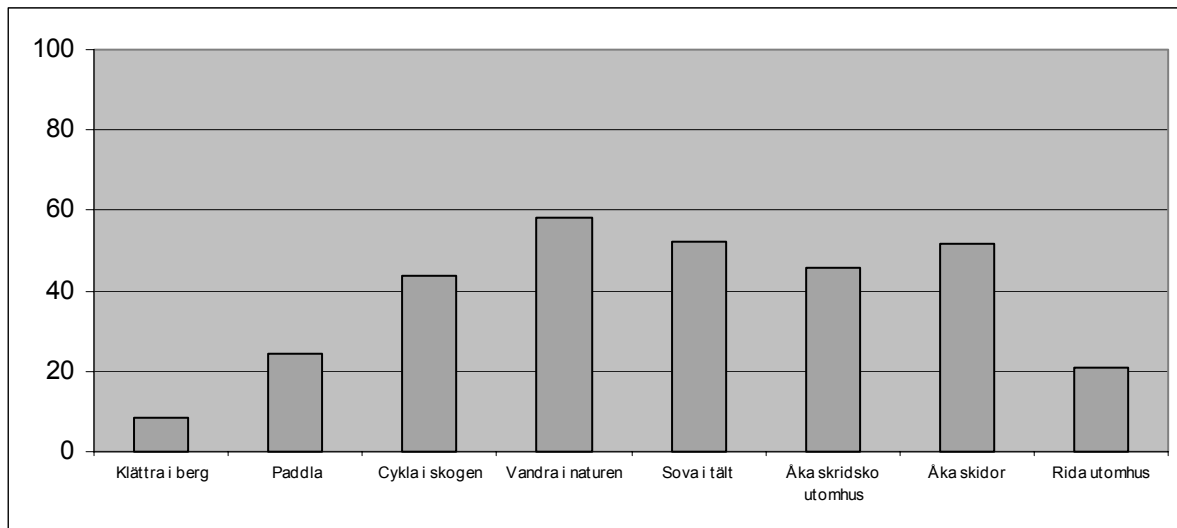
⁷² Bourdieu, P. (1986). op. cit. s. 128-129.

Resultat och diskussion

Inledande kommentarer

I följande kapitel ska jag presentera resultaten av min studie och diskutera dessa. Strukturen följer ett mönster där jag först presenterar en begränsad del av studiens resultat och sedan följer en diskussion kring denna del. Inledningsvis gör jag en kartläggning av några grundläggande frågeställningar kring ungdomars erfarenheter av friluftaktiviteter på fritiden och i skolan. Därefter använder jag dessa resultat för att redovisa vilken miljö ungdomar uppger har störst betydelse för dem i lärandet av friluftaktiviteter. Jag har sedan valt att titta närmare på fritidsarenan som lärandemiljö. Där redovisar jag hur olika faktorer i ungdomars bakgrund och omgivning påverkar dels hur många olika friluftaktiviteter ungdomar har provat på, dels hur det skiljer sig mellan dessa aktiviteter. Jag har genomgående provat den statistiska säkerheten avseende samband och skillnader i de resultat som presenteras med hjälp av Chi²-metoden.⁷³

Ungdomars erfarenheter av friluftaktiviteter

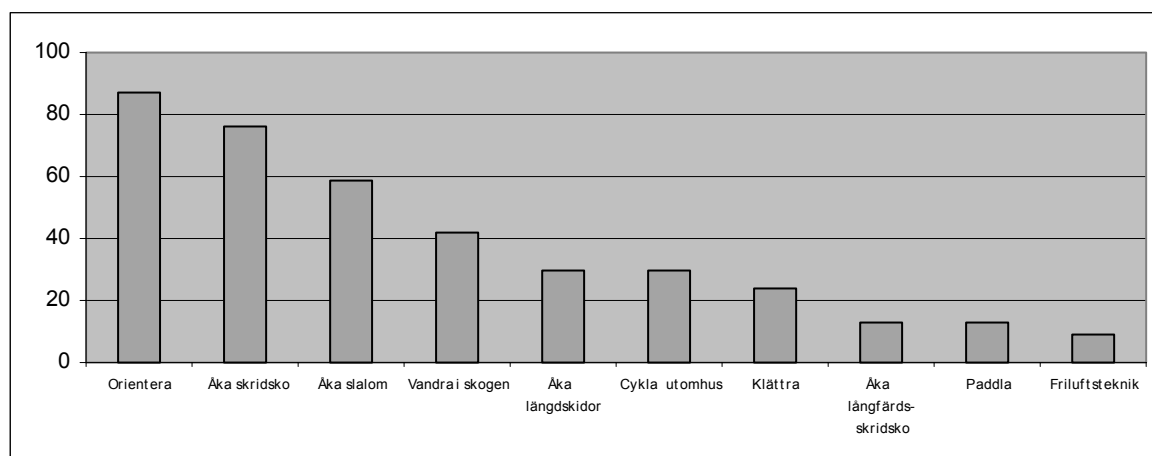

Figur 1: Andelen ungdomar som provat en viss friluftaktivitet på fritiden någon gång det senaste året, N=677. Procent, år 9.

Av figuren ovan framgår att ju mindre utrustning man behöver för att utöva en friluftaktivitet och ju mera lättillgänglig denna är, desto fler är det också som har provat aktiviteten vilket kan ses som ett naturligt mönster. Följaktligen är vandring i naturen den aktivitet som flest ungdomar i år 9 har provat på fritiden någon gång det senaste året (58 procent). Ungefär hälften av ungdomarna i denna studie har provat att sova i tält och åka skidor (52 procent vardera), medan ungefär två av fem har provat att åka skridsko utomhus (46 procent) eller att cykla i skogen (44 procent). Paddling (24 procent) och ridning (21 procent) är inte lika vanligt, och att klättra i berg har åtta procent av ungdomarna provat. Av dem som har provat dessa friluftaktiviteter finns inga större skillnader mellan könen sånär som på ett undantag. Ridning har betydligt fler flickor än pojkar provat (84,4 procent av samtliga). Notera också att ”prova aktiviteter på fritiden” kan rymma att prova en aktivitet med familjen, med kompisar

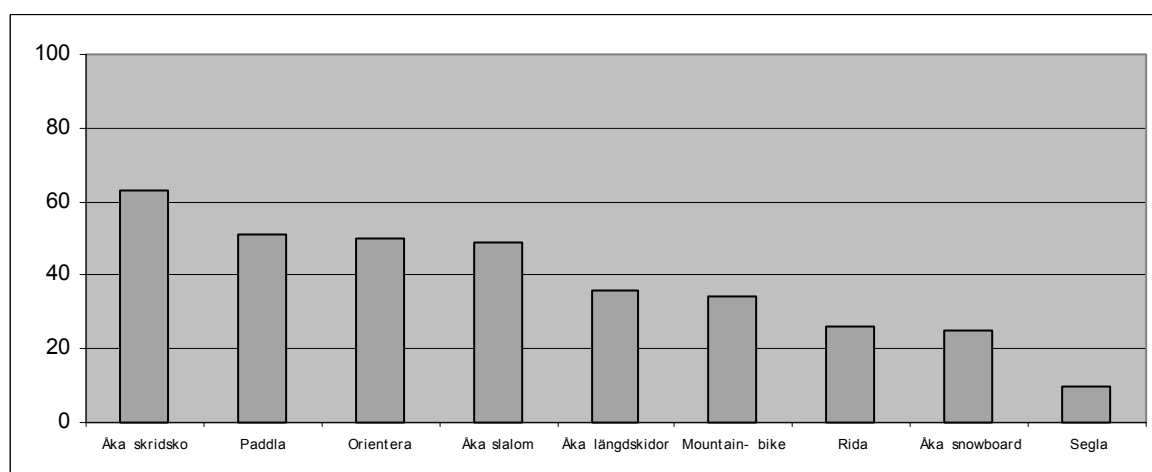
⁷³ Se bl. a Siegel, S. (1956). *Nonparametric statistics for the behavioral sciences*. McGraw-Hill Book Company Inc, Tokyo, s. 198-201, Aronsson, Å. (1999). *SPSS – en introduktion till basmodulen*. Studentlitteratur, Lund, s. 161-163 och Körner, S. & Wahlgren, L. (1998). *Statistiska metoder*. Studentlitteratur, Lund, s. 59-78 och s. 147-156.

eller ensam och att vissa av aktiviteterna inte är tydligt definierade utan kan tolkas som såväl friluftssom idrottsaktiviteter⁷⁴.

Figur 2: Andelen ungdomar som uppger att de har provat en viss friluftssaktivitet i skolans idrottsundervisning eller på friluftsdagar någon gång eller oftare det senaste året, N=677. Procent, år 9.

När man studerar vilka friluftssaktiviteter ungdomar i år 9 uppger att de har provat i skolans idrottsundervisning kan man konstatera att många av dessa är ovanligt förekommande. Man kan också se ett mönster där de aktiviteter som är minst vanliga är de som mest förknippas med friluftsliv (långfärds-skridsko, paddling och friluftsteknik⁷⁵), medan de aktiviteter som är mest vanliga är de som både kan ses som en idrottsgren och som en friluftssaktivitet. (orientering, skridsko och slalom).

Figur 3: Andelen ungdomar som uppger att de behärskar en viss friluftssaktivitet bra eller ganska bra, N=677. Procent, år 9.

I figuren ovan redovisas hur stor andel ungdomar som anser sig behärska en viss friluftssaktivitet.⁷⁶ Man kan konstatera att en av tio bedömer att de kan segla och en av fyra kan rida eller

⁷⁴ Denna problematik återkommer vid ett flertal tillfällen i resultatredovisningen varför den enbart nämns här.

⁷⁵ Friluftsteknik exemplifierades i enkäten som att t. ex göra upp eld eller laga mat i naturen.

⁷⁶ Vilka kriterier som ska uppfyllas för att man ska behärska en aktivitet kan diskuteras. Ovanstående figur baseras på fråga där eleverna fått uppskatta om de behärskar en aktivitet *bra*, *ganska bra*, *lite* eller *inte alls*. När

åka snowboard. En av tre uppfattar sig kunna cykla mountainbike eller åka längdskidor och hälften menar att de behärskar slalom, orientering eller paddling. Noterbart är också att nio av tio uppger att de orienterat i skolan det senaste året (**figur 2**), medan hälften av ungdomarna uppger att de behärskar detta. Det är också ca tre av fyra som uppger att de åkt skridsko utomhus i skolan det senaste året, medan sex av tio uppger att de behärskar skridskoåkning.

Friluftsliv bland ungdomar i en senmodern tid

Av **figurerna 1, 2 och 3** kan man konstatera att flera av de utpräglade friluftaktiviteterna verkar vara mest ovanliga⁷⁷ medan de aktiviteter som är i gränslandet mellan idrott och friluftsliv är, om inte vanliga, så i alla fall, mindre ovanliga bland ungdomar. Om detta innebär att friluftsliv och friluftaktiviteter inte är speciellt vanligt, populärt eller intressant bland ungdomar, hur ska man då tolka och förklara det? Till att börja med kan man fråga sig om det verkligen är en stagnerande utveckling eller om friluftsliv någonsin har varit speciellt populärt bland ungdomar? Det kanske är så att upplevelser av skog, hav och fjäll aldrig har tilltalat 15-16-åringar utan att det är först när man blir lite äldre som man uppskattar detta? I detta avseende har det varit svårt att finna tidigare studier om ungdomars friluftsvanor att jämföra med. I Lars-Magnus Engströms undersökning av ungdomars idrotts- och motionsvanor från 1972 kan man dock finna att flera friluftaktiviteter har studerats. Bland ungdomarna i årskurs 8 hade ca en tredjedel av både pojkar och flickor åkt både längdskidor, slalom och skridskor minst tio gånger det senaste året. Här bör noteras att ungdomarna i denna studie tillfrågats om de provat en aktivitet minst en gång det senaste året (se **figur 1**), vilket indikerar på att utövandet av friluftaktiviteter bland ungdomar har minskat. Av Engströms studie framgår också att andelen ungdomar som provat friluftaktiviteter varierar beroende på var ungdomarna bor i landet och vilken social bakgrund de har.⁷⁸ Utöver detta finns statliga utredningar från mitten av 1970-talet och framåt som visar på låga och avtagande siffror vad gäller utövande av friluftsliv för ungdomar i åldern 16-24 år och att det dessutom är vanligare ju äldre man blir.⁷⁹

Jag tror att man måste förstå detta mot bakgrund av samhällsutvecklingen i övrigt och unga människors uppväxtvillkor idag. Jag har tidigare försökt redogöra för hur det senmoderna samhället och konsumtionskulturen tar sig i uttryck och detta tror jag är av betydelse för hur man ska förstå ungdomars utövande, eller snarare brist på utövande, av friluftaktiviteter. För att uttrycka det enkelt tror jag att friluftslivet i sig självt inte har tillräckligt stark dragningskraft bland ungdomar i konkurrens med en mängd andra fritidsaktiviteter. I vissa sociala sammanhang skulle säkert de egenvärden som präglar friluftslivet också kunna fungera som investeringsvärden men jag tror inte detta är fallet bland ungdomar i 15-16-årsåldern. Eller annorlunda uttryckt: i den här åldern är det ingen i kompiskretsen som blir direkt imponerad om man säger att man säger att man varit ute i skogen bött i tält och gjort mat över öppen eld i ett par dygn. Snarare kanske kompisarna höjer på ögonbrynen av andra orsaker. Generellt sett tror jag också att det saknas intresse och kunskap hos skola och föräldrar för hur man kan gå

jag i texten skriver att en elev anser sig behärska en viss aktivitet menar jag att de uppgett att klarar aktiviteten *bra* eller *ganska bra*.

⁷⁷ Här vill jag passa på att precisera vad jag menar när jag säger att en friluftaktivitet är ovanlig. I **fig 1** kan man se att ungdomarna tillfrågas om de provat en viss friluftaktivitet *någon gång det senaste året* (d.v.s. 365 dgr bakåt i tiden från det att de fyller i enkäten). Av detta kan jag bedöma om den grupp som inte har provat aktiviteten är stor eller liten. Vad jag inte vet är hur ofta den grupp som säger att de provat en viss aktivitet utövar denna. När jag skriver att jag tycker friluftaktiviteter verkar vara ovanliga bland ungdomar menar jag att jag tycker det är konstigt att inte fler har provat dessa aktiviteter *någon gång det senaste året*. Jag kommer även i fortsättningen använda mig av begreppen ovanlig och vanlig och även då med denna bakgrund.

⁷⁸ Engström, L-M. (1972). *Idrott på fritid*, lic. uppsats i pedagogik. Lärarhögskolan i Stockholm, s. 87-88.

⁷⁹ Friluftgruppen. (1999). op. cit. s. 101-115.

tillväga för att förmedla naturupplevelser till ungdomar. Att de större friluftsförbunderna också har låga och vikande medlemssiffror för den aktuella ålderskategorin förstärker ytterligare bilden av friluftslivets svaga dragningskraft bland ungdomar.⁸⁰

Ett annat sätt att förklara varför friluftsliv är ovanligt bland ungdomar kan vara att fundera över i vilken utsträckning utövande och erfarenheter av friluftsliv kan fungera som symboliskt kapital? Enligt Broady avgör marknaden vilken habitus som fungerar som symboliskt kapital. Om man ser ungdomars fritidsarena som en marknad (eller kanske som ett eller flera fält) så verkar det vara så att friluftsliv inte utgör något symboliskt kapital bland ungdomar på denna marknad. Visserligen behöver aktiviteten inte vara vanlig eller mainstream för att fungera som kapital, snarare tvärtom. Exklusiviteten är betydelsefull för aktivitetens distinktionsvärde. I fallet med friluftsliv är det dock så att utövandet är relativt ovanligt bland ungdomar idag men däremot vanligare bland äldre generationer. Kanske en del av förklaringen till friluftslivets låga kapitalvärde bland ungdomar ligger i att man inte vill syssla med samma saker som vuxenvärlden?

Jag har tidigare berört konsumtionskulturens uttryck i friluftslivet och frågan om man kan konsumera friluftsliv. Det finns i dag en betydande marknad för kläder, utrustning och resor med anknytning till friluftsliv och precis som friluftsforskaren Klas Sandell nedan noterar så är allt detta en del av en trend och ett mode som blir allt vanligare i stadslivet.

En indikation på förebildernas betydelse får vi i det uppenbart stora kommersiella reklamvärde som ligger i kopplingarna till friluftsliv och naturturism. Man kan stilla reflektera över hur få av landets alla mountainbikes som någonsin cyklas i några berg, men där friluftskopplingen blivit en del i ett mode...⁸¹

Många ungdomar i 15-16-årsåldern är mycket modemedvetna och trendkänsliga och en stor och betydelsefull målgrupp i konsumtionskulturen. De vet precis vilka produkter och vilka märken som är förenade med hög status. Många av de friluftskläder som marknadsförs som lämpliga för att klara hårt väder och vildmark möter man idag istället ofta i gallerior och på caféer. Detta kan ses som ett sätt att konsumera friluftsliv utan att för den skull utöva det. Ett annat tydligt uttryck för detta är de jeepar och SUV-bilar⁸² som ofta ses i storstadsmiljöer och som är populära idag.

Jag menar också att den typ av friluftsförbund som lanseras och marknadsförs som en del av en attraktiv livsstil och därmed är förknippad med en viss status är de aktiviteter som framstår som lite exklusiva och innebär någon form av bedrift. Varför ska man paddla kanot i en stilla å när man kan paddla kajak i en virvlande fors? Det finns en förväntan att upplevelserna i naturen ska fånga in och gripa tag i människan och ge en direkt respons. Då räcker det inte med att "bara vara" i naturen utan man måste också göra något, gärna något sensationellt och adrenalinskapande. I likhet med Featherstone tror jag att konsumtionskulturen konstruerar ett samhälle där sökande efter äventyr och risker är egenskaper som premieras i ett socialt sammanhang och signalerar en medvetenhet om att man måste ta vara på nuet.

I konsumtionskulturen har den moderna individen gjorts medveten om att han inte bara talar genom sina kläder, utan också genom sitt

⁸⁰ Uppgift enligt svarsmail från Carl Crafoord 030721 (Friluftsförbundet) och Anders Lindahl 030811 (Svenska scoutförbundet).

⁸¹ Sandell, K. *Fritidskultur i natur*, s. 217 ur Berggren, L. red. (2000). *Fritidskulturer*, Studentlitteratur, Lund.

⁸² Sport-Utility-Vehicle är en exklusiv, robust och ofta fyrhjulsdriven bil som är byggd för att klara varierande terräng.

*hem, sina möbler, sin inredning, bil och andra aktiviteter, (...). Detta är en värld av män och kvinnor som söker efter det nya och senaste i relationer och upplevelser, som är äventyrliga och tar risker för att till fullo utforska livets möjligheter.*⁸³

Jag menar att flera av de tidstypiska uttrycken i det senmoderna samhället som jag beskrivit i bakgrunden i högsta grad gäller ungdomar i åldern 15-16 år. Det är dock troligt att de senast beskrivna förhållandena snarare berör unga människor i åldern 20 till 35 år än 15-16-åringar. Då utövande av friluftaktiviteter visat sig vara lågt bland de yngre tycker jag dock det är av vikt att försöka beskriva hur det friluftsliv som ”syns” i samhället och som ungdomar möter kommer till uttryck och hur de berörs av detta. En annan del av huvudsyftet med denna studie är att undersöka om det är så att de ungdomar som provat friluftaktiviteter är speciella i något avseende, i synnerhet när det gäller den sociala bakgrunden, och detta ska jag nu ägna speciell uppmärksamhet åt.

Definitionsproblematiken

Som jag nämnde i bakgrunden är friluftsliv långt ifrån ett klart definierat och oproblematiskt begrepp. Även om vi i Sverige har vad som kan betraktas som en officiell svensk definition så finns flera organisationer och intressenter som vill komma till tals i frågan. Vi har också att förhålla oss till att våra nordiska grannar (framförallt Norge) har en stark tradition av utövande av och forskning inom friluftsliv, vilket påverkar vår syn på friluftsliv.

Problemen med att bedöma vad som är friluftsliv och inte, blir påtagliga när man ska genomföra en undersökning i ämnet. Att benämna vissa aktiviteter som friluftsliv, och andra inte, är svårt då flera aktiviteter, t.ex. skridskoåkning, kan vara både en utpräglad idrottsgren och något man utför ”...för att uppnå miljöombyte och naturupplevelse utan krav på prestation eller tävling.”⁸⁴ För att minimera tolkningsmöjligheterna för respondenten är det därför viktigt att man vid benämningen av aktiviteten är så exakt och specifik som möjligt. Därav kan respondenten i viss mån själv dra slutsatser om aktivitetens utförande, plats för utövande och kanske även vilken mening och vilket värde utövandet skapar för individen. Engström skriver om idrottens meningsskapande praktiker och dess starka förklaringsvärde för att beskriva aktivitetens värde och betydelse för individen, i förhållande till att enbart tala om olika idrotts- och friluftaktiviteter.⁸⁵ Genom en exakt benämning av en aktivitet kan man tala om praktikbundna aktiviteter. Med det menar jag att om jag säger att jag ska åka långfärdsskridsko eller gå på tur med skidor ger detta mer information om hur, var och varför aktiviteten bedrivs än om jag bara säger att jag ska åka skridskor eller skidor. Långfärdsskridsko och turåkning på skidor kan således sägas vara praktikbundna i det avseendet att de allra flesta utövar aktiviteten i syfte att få någon form av naturupplevelse. Därmed har jag inte sagt att det är förutbestämt att man ska utöva aktiviteten med detta motiv eller att alla gör det.

Om man studerar frågeställningarna i min studie⁸⁶ kan man konstatera att flera av aktiviteterna kunde preciseras mer exakt för att på så sätt tydligare associeras med friluftsliv. Detta är en tydlig brist i studien och förklaringen kan kanske ligga i att man vid konstruerandet av frågeformulären i SIH-projektet 2001 hade ett hälso-, motions- och idrottsperspektiv framför ögonen snarare än ett friluftsperspektiv. Studerar man **figur 1** kan man se hur de aktiviteter som före-

⁸³ Featherstone, M. (1994). op. cit. s. 71.

⁸⁴ Friluftgruppen. (1999). op. cit. s. 9.

⁸⁵ Se Engström, L-M. (1999). op. cit. s. 18-41 samt Engström, L-M. & Redelius, K. (2002). *Pedagogiska perspektiv på idrott*. HLS Förlag, Stockholm, s. 271-282.

⁸⁶ Se bilaga 1.

kommer genomgående i de studerade frågorna benämnts. Det är viktigt att poängtera att aktiviteter som *paddling, vandra i naturen och sova i tält* enligt mitt synsätt är mer praktiskbundna till upplevelse av och liv i naturen utan krav på prestation än t.ex. *klättra i berg, cykla i skogen, åka skridsko utomhus, åka skidor och rida utomhus*. Det hade varit mycket intressant att se vad mer friluftsspecificerade aktiviteter som t.ex. *turåkning på skidor, långfärdsskridsko, fjällvandring, sova i vindskydd och laga mat på spritkök* hade gett för utslag om de förekommit bland de genomgående studerade aktiviteterna. I **figur 2** och **3** kan man se en viss variation bland de studerade aktiviteterna i förhållande till de i **figur 1** och det beror på att det i **figur 2** och **3** frågas om vad ungdomarna gjort i skolan respektive vad de tror de behärskar. Att aktiviteterna i **figur 1, 2** och **3** inte stämmer helt överens kan måhända ses som en brist men i denna uppsats är det dock vad ungdomarna gjort på fritiden och således enbart aktiviteterna i **figur 1** som står i fokus och som studerats genomgående.

Studerar man forskaren Björn Tordssons definition av friluftsliv så menar han att en viktig ingrediens är att friluftslivet sker i *den fria naturen*.⁸⁷ Om man med den fria naturen menar en natur fri från människans åverkan så kan man fundera över i vilken utsträckning utförsäkring i skidanläggningar, längdåkning i preparerade spårssystem och vandring kring hotell och stugbyar bör räknas som friluftsliv. Johan Öhman för ett liknande resonemang då han menar att man också bör skilja mellan friluftsliv och friluftaktiviteter.⁸⁸ Så här i efterhand inser jag att det jag studerat snarare handlar om friluftaktiviteter än friluftsliv (vilket man kan få intrycket av i bakgrunden) även om detta inte var min ambition från början. Jag vet ju i själva verket inte så mycket om vilka erfarenheter ungdomarna har av att *leva* i naturen däremot vet jag lite mer om deras erfarenheter av *fysiska (och idrottsliga?) aktiviteter* i naturen. Sammanfattningsvis kan man konstatera att för att kunna undersöka friluftsliv är det viktigt att man studerar och förhåller sig till de olika definitioner som finns samt att man i frågeformuleringar är mer specifik avseende aktivitet än vad som nu varit fallet.

Även om friluftsliv i skolans verksamhet inte står i fokus i denna studie så förtjänar **figur 2** att kommenteras med anledning av definitionsproblematiken. Ungdomar har där fått uppge vilka friluftaktiviteter de provat i skolan någon gång det senaste året. För att anknyta till mitt tidigare resonemang är det tydligt att de aktiviteter man starkast förknippar med friluftsliv är de som är minst vanliga i skolan medan de aktiviteter som kan vara såväl en idrottsgren som en friluftaktivitet är mera vanliga. Detta är häpnadsväckande mot bakgrund av att friluftsliv framskrivs som ett av få betydelsefulla moment i skolans idrottsundervisning.⁸⁹ Kanske ska man se detta som ett utslag av att man i skolan inte riktigt reflekterat över friluftslivets innehåll samt hur man ska angripa ämnet. Det är också anmärkningsvärt att orientering, som i många avseenden förknippas med friluftsliv, verkar vara vanligt förekommande i skolan (**figur 2**) men att endast hälften av ungdomarna i år 9 menar att man behärskar detta (**figur 3**). Jag ska dock inte fördjupa mig i orsakerna till detta i denna uppsats utan konstaterar istället att friluftsliv verkar vara svårt att realisera i skolans verksamhet och att det framstår som ett område som är i stort behov av vidare forskning kring begränsande faktorer och pedagogiska och didaktiska frågor.

⁸⁷ Tordsson, B. (1993). op. cit. s. 32.

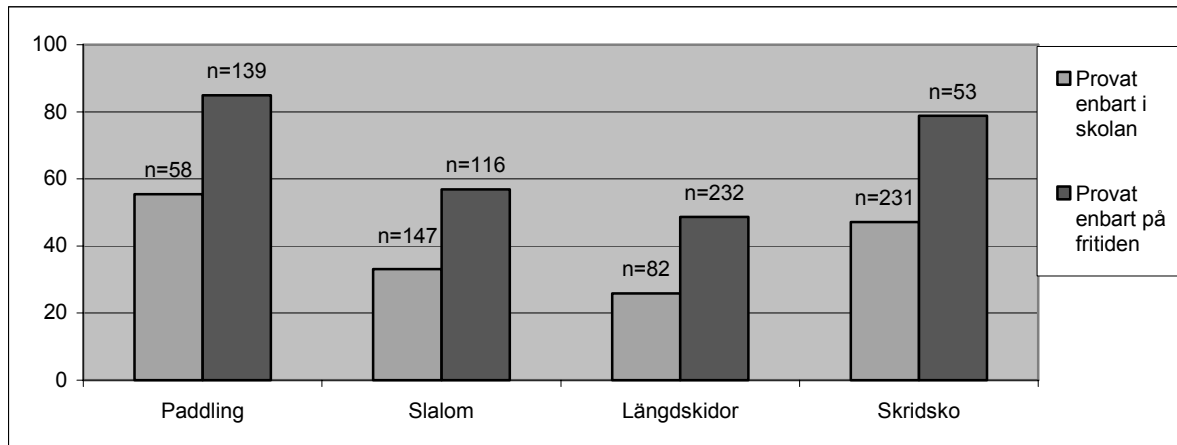
⁸⁸ Öhman, J. (1999). op. cit. s. 6.

⁸⁹ Se ämnet idrott och hälsas uppbyggnad och karaktär samt mål i år 5 och 9:

<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0203&infotyp=17&skolform=11&id=3872&extraId=2087>

Fritidens betydelse

Mot bakgrund av de resultat som redovisades i den inledande kartläggningen har jag valt ut några friluftaktiviteter⁹⁰ vilka studerats med avseende på hur ungdomar uppger att de behärskar denna aktivitet i relation till om de provat den på fritiden eller i skolan.

Figur 4: Andelen ungdomar som uppger att de behärskar en viss friluftaktivitet bra eller ganska bra av dem som provat aktiviteten enbart i skolan alternativt enbart på fritiden det senaste året. Procent, år 9.

I ovanstående figur kan man se att för alla de studerade friluftaktiviteterna är det betydligt vanligare att man uppger att man behärskar en aktivitet *bra eller ganska bra* om man enbart provat den på fritiden jämfört med om man enbart provat den i skolan. Skillnaderna är i stor utsträckning statistiskt säkerställda.⁹¹ I detta sammanhang kan noteras att de som inte har provat de nämnda friluftaktiviteterna vare sig i skola eller på fritiden det senaste året (av hela urvalet, N=677) uppgår till 62 procent för paddling, 15 procent för skridsko, 22 procent för slalom och 32 procent för längdskidor.

Det är mot bakgrund av resultaten i **figur 4** som jag valt att fördjupa mig i fritidens betydelse för ungdomar och deras lärande av friluftsliv. För några utvalda friluftaktiviteter framgår här att det är vanligare att man anger att man behärskar en aktivitet bra eller ganska bra om man provat den på fritiden jämfört med om man provat den i skolan. Detta konstaterande kanske inte förefaller speciellt revolutionerande. Det verkar logiskt att den som provar och utövar t.ex. längdskidor på fritiden med stor sannolikhet gör det mot bakgrund av eget intresse och fri vilja. Därmed utvecklar man också säkert större kunskaper i jämförelse med om man enbart får prova längdskidor någon eller några gånger i skolan. Fritidens betydelse idag och dess roll som en arena för lärande och utvecklande av identitet och livsstil har framhållits i tidigare studier.⁹² I denna studie kommer jag därav fortsättningsvis enbart att studera ungdomars utövande av friluftaktiviteter på fritiden.

⁹⁰ Skridskoåkning, längdskidåkning, slalom och paddling har valts ut mot bakgrund av att de alla förekommer i de frågeställningar vars resultat redovisas i den inledande kartläggningen.

⁹¹ Paddling, skola: ej statistiskt säkerställd.
Slalom, skola: $\chi^2=19,3$, $df=1$, $p<0,01$
Längdskidor, skola: $\chi^2=4,1$, $df=1$, $p<0,05$
Skridsko, skola: $\chi^2=36,6$, $df=1$, $p<0,01$

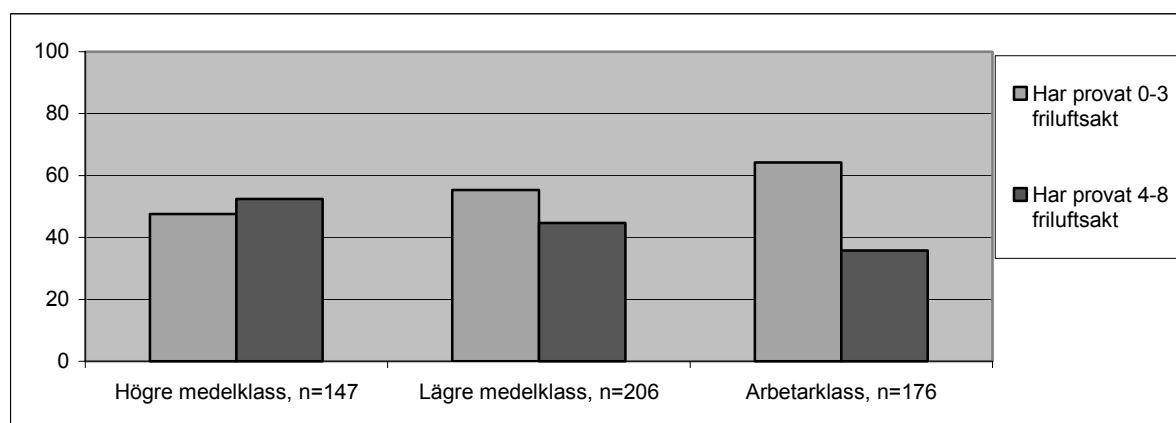
Paddling, fritid: $\chi^2=82,8$, $df=1$, $p<0,01$
Slalom, fritid: $\chi^2=3,4$, $df=1$, $p<0,05$
Längdskidor, fritid: $\chi^2=25,4$, $df=1$, $p<0,01$
Skridsko, fritid: $\chi^2=6,3$, $df=1$, $p<0,05$

⁹² Se Nilsson, P. (2000). op. cit. s. 379-381.

Resultaten i **figur 4** riktar dock uppmärksamheten mot några frågor som berör lärande av friluftaktiviteter i skolan. Är det så att man i skolan visserligen får prova flera olika idrotts- och friluftaktiviteter men att man egentligen inte lär sig något? Är det kanske just funktionen av att *prova på* och *skapa intresse* som är själva syftet med skolans undervisning i idrott och friluftsliv och att själva ”kunskapandet” sedan ska ske på fritiden? Eller ska man se det som positivt att mellan 25 och 50 procent av dem som provat friluftaktiviteter enbart i skolan faktiskt uppger att de behärskar dessa aktiviteter? Jag tror att det är svårt att ge något enkelt svar på dessa frågor men att man inom skolan i större utsträckning måste uppmärksamma och utveckla den kunskapsförmedlande dimensionen inom idrott och friluftsliv. Ytterligare en fråga som väcks av resultaten i **figur 1, 3** och **4** är vilka dessa ungdomar som uppger att de provat och behärskar friluftaktiviteter egentligen är? Kan man urskilja något speciellt avseende grupptillhörighet hos dessa ungdomar? Mot bakgrund av dessa frågor avser jag nu redovisa hur olika faktorer i ungdomars bakgrund och omgivning står i relation till utövande av friluftsliv.

Den sociala bakgrunden

I följande avsnitt har jag för avsikt att redovisa hur ungdomars sociala bakgrund står i relation till deras utövande av friluftsliv. I detta sammanhang har jag studerat den sociala bakgrunden avseende föräldrars yrke enligt SEI-indelning,⁹³ familjens ekonomi samt ägande av friluftsmaterial.

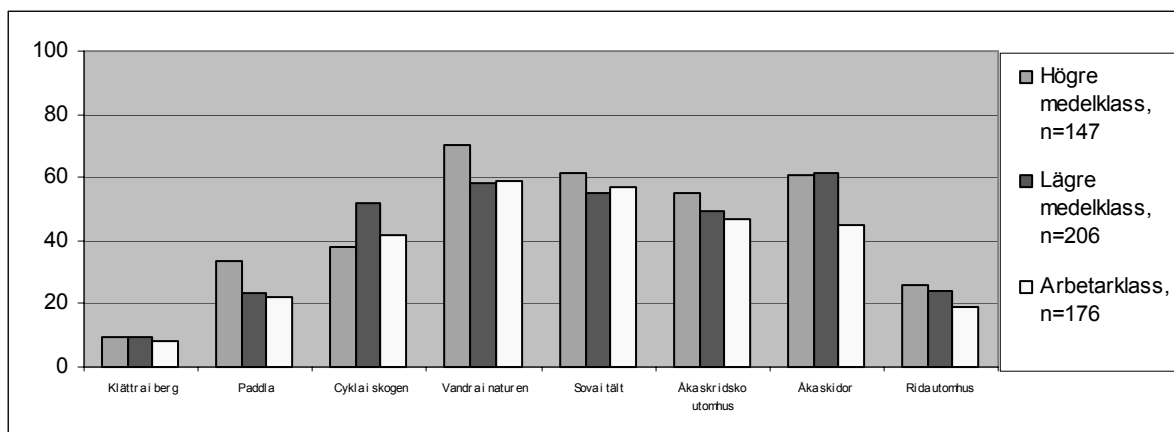
Figur 5: Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftaktiviteter⁹⁴ på fritiden någon gång det senaste året i relation till föräldrarnas högsta yrke, N=677. Procent, år 9.

I figuren ovan kan man se att det är vanligare bland ungdomar vars föräldrar tillhör högre och lägre medelklass (53 resp 45 procent) att ha provat minst fyra olika friluftaktiviteter jämfört med de vars föräldrar tillhör arbetarklass (36 procent). Skillnaden är statistiskt säkerställd.⁹⁵ Här bör noteras att det interna bortfallet uppgick till 21,8 procent. Detta utgjordes dels av dem som ej svarat på frågan om mammas och pappas yrke (17,7 procent), dels av dem vars båda föräldrar ingick i kategorin övriga (4,1 procent). Storleken på kategorin övriga stod inte i proportion mot de andra SEI-kategorierna varför denna kategoris resultat inte redovisas. Noteringarna angående bortfallet gäller även för nedanstående diagram.

⁹³ För bakgrund och beskrivning av SEI-indelning se metodavsnitt.

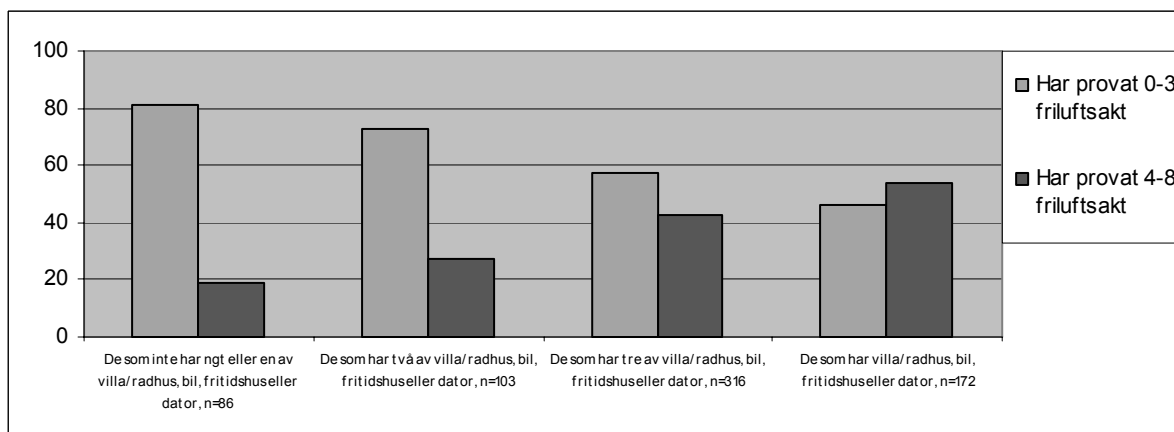
⁹⁴ De aktiviteter som ungdomarna kunde kryssa i om de provat det senaste året var: klättra i berg, paddla, cykla i skogen, vandra i naturen, sova i tält, åka skridsko utomhus, åka skidor och att rida utomhus. Dessa aktiviteter återkommer genom hela resultatredovisningen och nämns därför enbart här.

⁹⁵ $\chi^2 = 9,0$, $df=2$, $p < 0,05$.

Figur 6: Andelen ungdomar som provat en viss friluftsansaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till föräldrarnas högsta yrke, N=677. Procent, år 9.

Även när man studerar enskilda friluftsansaktiviteter kan man se ett samband mellan föräldrarnas yrken och utövande av friluftsliv. Bland ungdomar vars föräldrar tillhör högre medelklass är det, i samtliga av de undersökta friluftsansaktiviteterna (förutom *cykling i skogen* och *skidåkning*, dessa är vanligast i lägre medelklass) vanligare att ha provat någon av dessa aktiviteter jämfört med övriga SEI-kategorier. De största skillnaderna gäller paddling och vandring i naturen. Ser man till högre och lägre medelklass tillsammans så utmärker sig dessa gentemot arbetarklass genom att det bland de förra är betydligt vanligare att ha provat skidåkning.

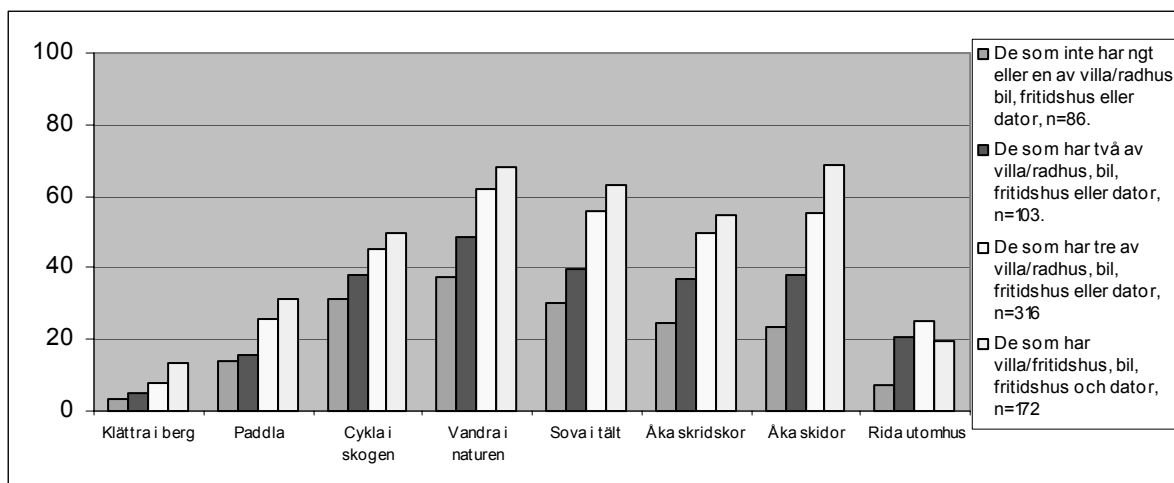

Figur 7: Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftsansaktiviteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till familjens ekonomi⁹⁶, N=677. Procent, år 9.

Här ovan redovisas hur familjens ekonomi står i relation till utövande av friluftsliv. Det framgår tydligt att de ungdomar som kommer från hemförhållanden med bra ekonomi har provat betydligt fler friluftsansaktiviteter än de ungdomar som kommer från hemförhållanden med sämre ekonomi. Bland dem som inte har något eller en av villa/radhus, bil, fritidshus eller dator är det 19 procent som har provat minst fyra olika friluftsansaktiviteter medan motsvarande siffra bland dem som har alla dessa saker är 54 procent. Skillnaden är statistiskt säkerställd.⁹⁷

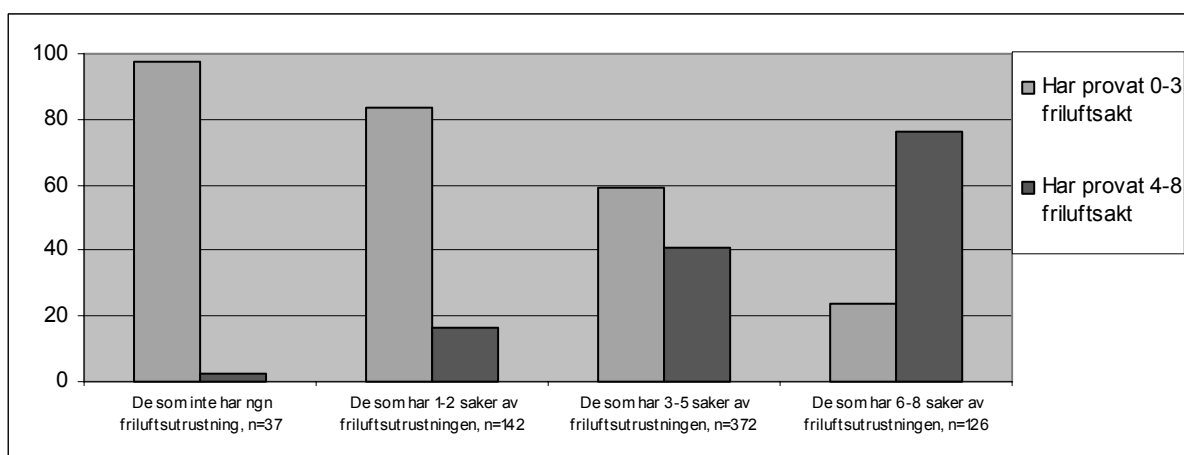
⁹⁶ Familjens ekonomi har studerats mot bakgrund av om man har något av: villa/radhus, bil, fritidshus eller dator inom familjen.

⁹⁷ Chi² =38,6, df=3, p<0,01.

Figur 8: Andelen ungdomar som provat en viss friluftaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till familjens ekonomi, N=677. Procent, år 9.

Vid närmare studier av de olika friluftaktiviteterna ser vi också att ju bättre ekonomi familjen har desto fler olika friluftaktiviteter verkar ungdomarna ha provat på. De största skillnaderna mellan de ungdomar vars familj har flera saker jämfört med dem som inte har några föreligger bland dem som provat vandring i naturen, sova i tält, åka skridskor och åka skidor.

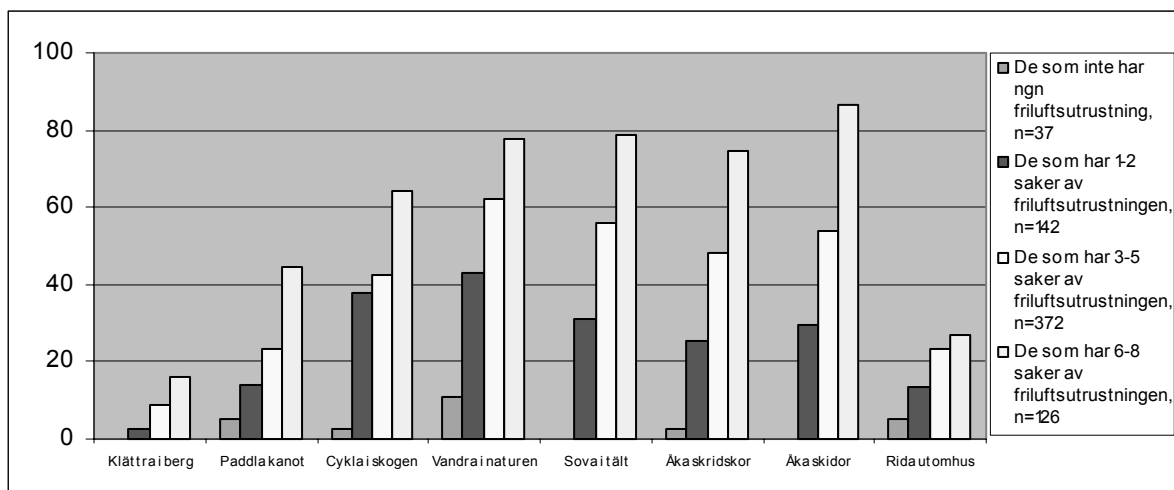

Figur 9: Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftaktiviteter ungdomar på fritiden någon gång det senaste året i relation till hur mycket friluftsutrustning⁹⁸ man äger själv eller i familjen, N=677. Procent, år 9.

Det är ett mycket starkt samband mellan att ha provat på friluftsliv och om man själv äger friluftsutrustning eller har det inom familjen. Ju mer friluftsutrustning man har hemma desto vanligare är det att ha provat flera friluftaktiviteter. Bland dem som inte har någon friluftsutrustning alls är det 97 procent som har provat högst 3 olika friluftaktiviteter. Bland dem som har 6-8 saker av friluftsutrustningen är det 24 procent som har provat högst 3 olika friluftaktiviteter. Skillnaden är statistiskt säkerställd.⁹⁹ Det bör noteras att gruppen ungdomar som inte har någon friluftsutrustning endast är 37 medan de andra grupperna är större och därav kan jämförelser vara något missvisande.

⁹⁸ Den friluftsutrustning som ungdomarna kunde kryssa i om de ägde själva eller inom familjen var: kompass, kanot, campingutrustning, längdskidor, slalomskidor/snowboard, skridskor, långfärdsskridsko och cykel. Dessa utrustningsalternativ återkommer även i nästa frågeställning men nämns enbart här.

⁹⁹ $\chi^2 = 123,7$, $df=3$, $p < 0,01$.

Figur 10: Andelen ungdomar som provat en viss friluftsansaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till hur mycket friluftsutrustning man äger själv eller inom familjen, N=677. Procent, år 9.

När man studerar friluftsansaktiviteterna var för sig ser man samma tydliga mönster som i den föregående figuren, nämligen att det finns ett starkt samband mellan om man har friluftsutrustning och vilka friluftsansaktiviteter man också har provat. Den största skillnaden bland dem som har mycket och lite utrustning finner man bland dem som provat åka skidor och därefter sova i tält, åka skridskor och vandra i naturen.

Kommentar

Ungdomarnas sociala bakgrund har i min studie undersökts på tre olika sätt. Inledningsvis visas i **figur 5** och **6** resultatet av den vedertagna och beprövade SEI-indelningen. Där kan noteras att barn med föräldrar från högre och lägre medelklass har provat fler friluftsansaktiviteter än barn med föräldrar från arbetarklass. Studerar man de specificerade aktiviteterna (**figur 6**) kan man se att aktiviteterna *vandra i naturen*, *sova i tält*, *åka skridsko utomhus* och *åka skidor* är vanligast att ha provat. Man kan också se att skillnaderna mellan högre och lägre medelklass gentemot arbetarklass är störst när det gäller *skidåkning* vilket vanligtvis kräver en betydande ekonomisk insats, oavsett om det handlar om *längd- eller utförsåkning*. Noterbart är också att *vandra i naturen*, vilket är en aktivitet som vanligtvis inte medför samma höga kostnader visar en betydande skillnad mellan högre medelklass gentemot lägre medelklass och arbetarklass. Att det är vanligare att utöva friluftsliv och fysiska aktiviteter bland barn med medelklassbakgrund i jämförelse med barn från arbetarbakgrund visar också liknande forskning av fritids-, motions- och idrottsvanor.¹⁰⁰ Mot bakgrund av resonemanget i metoddelen bör man ha i åtanke att SEI-indelningen är ett mycket grovt analysinstrument avseende föräldrarnas ekonomiska och, framförallt, kulturella kapital.

Den sociala bakgrunden har även studerats utifrån två olika indikatorer på ekonomiskt kapital i barnens familjer. Dels handlar det om familjens innehav villa/radhus, bil, fritidshus och dator (**figur 7** och **8**), dels i vilken utsträckning familjen eller barnet själv äger friluftsutrustning (**figur 9** och **10**). I båda dessa fall är det mycket tydligt att ju fler saker familjen äger desto fler friluftsansaktiviteter har barnet provat. Återigen är aktiviteterna *vandra i naturen*, *sova i tält*, *åka skridsko utomhus* och *åka skidor* de aktiviteter som är vanligast och de som uppvä-

¹⁰⁰ Se Nilsson, P. (1998). op. cit. s. 128-129, samt Larsson, B. (2000). op. cit. s. 26-27, 38-39 och 48-49 (Larssons resultat varierar mycket beroende på vilken ort som avses och om man idrottar i förening eller utanför, här menar jag dock överlag).

sar störst skillnad mellan de familjer som äger mycket i jämförelse med dem som äger lite. Av **figurerna 5 till 10** tycks det som om studier av familjens ekonomiska kapital (här i form av kapitalvaror samt friluftsutrustning) äger större förklaringsvärde avseende om barnet provat en friluftaktivitet, i jämförelse med studier av föräldrarnas yrke. En trolig orsak till detta skulle kunna vara att det finns en stor osäkerhetsfaktor i hur barnen uppger föräldrarnas yrke (och därmed utbildning) och den efterföljande kategoriseringen av detta medan det är lättare för dem att korrekt ange det ekonomiska kapitalet mätt i vad de har för saker hemma.

Bourdieu gör i sina studier åtskillnad på innehav av kulturellt resp ekonomiskt kapital. Som jag nämnde i metoddelen utgår man ju i SEI-indelningen från ett antagande om att dessa former av kapital hänger ihop, vilket de inte behöver göra. Bourdieus forskning ger därför en mera detaljerad beskrivning av vad innehavare av olika former av kapital kan tänkas syssla med. Själv påtalar han att den karta där han åskådliggör hur innehavare av olika arbeten och olika former av kapital besitter smak för olika former av t.ex. musik, sport, mat, kläder, konst, litteratur, boendeort och boendeform, bör studeras som en konstruktion av verkligheten snarare än som en objektiv avbild av densamma. Här kan man se att friluftaktiviteter som vandring, camping, simning och cykelturer återfinns bland de med ett betydande innehav av kulturellt kapital och ett visst ekonomiskt kapital medan de som sysslar med t.ex. segling har mer av ekonomiskt kapital men fortfarande ett visst kulturellt kapital.¹⁰¹ När man använder det kulturella och det ekonomiska kapitalet för att förstå människors beteendemönster i det svenska samhället bör man komma ihåg det kulturella kapitalet har en annan och jämförelsevis högre ställning i Frankrike där Bourdieu utfört sina studier.

Trots att det ekonomiska kapitalet i min studie visar på ett starkt förklaringsvärde för ungdomarnas utövande av friluftaktiviteter tycker jag det skulle vara mycket intressant att kunna studera resultatet med ett bättre mått på föräldrarnas kulturella kapital. Om föräldrarna själva fick uppge sin utbildning skulle osäkerhetsfaktorn minska och jag tror detta uttryck för deras kulturella kapital skulle ge ett bättre förklaringsvärde för ungdomarnas utövande av friluftsliv än föräldrarnas yrke och det ekonomiska kapitalet som visas i **figur 7 och 8**. Att innehav av friluftsutrustning visar på tydligast skillnader avseende om man provat en friluftaktivitet eller ej (**figur 9 och 10**) är kanske inte speciellt anmärkningsvärt, men jag tycker ändå det är förvånande att skillnaderna är så stora. Av dem som inte har någon friluftsutrustning hemma är det ju nio av tio som inte provat någon av de nämnda friluftaktiviteterna det senaste året. Här kan det vara intressant att fundera över vad som leder till vad. Är det en förutsättning att utrustningen redan finns i hemmet för att barnen ska prova aktiviteten eller är det tvärtom d v s att utövandet och intresset leder till införskaffandet av utrustningen? När det gäller 15-16-åringar tror jag snarast på det första alternativet.

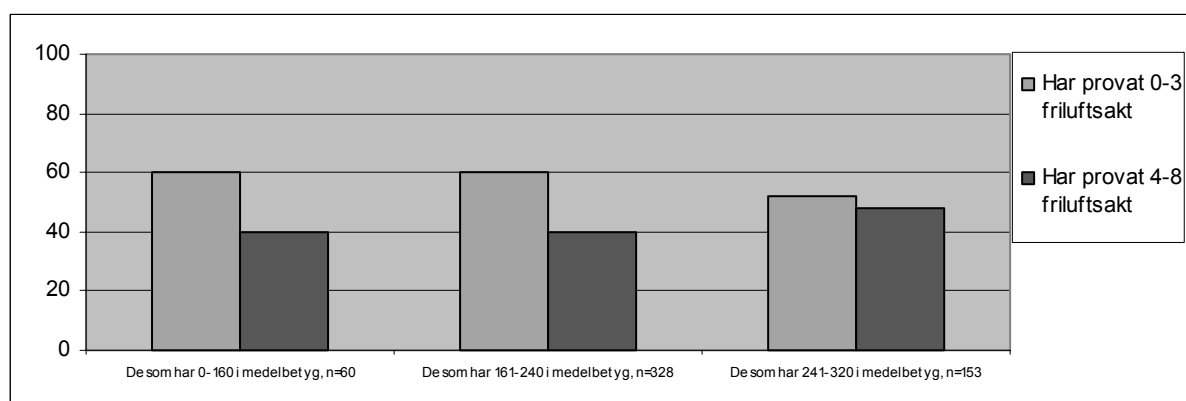
I föregående avsnitt har jag redovisat och diskuterat hur ungdomars utövande av friluftaktiviteter står i relation till föräldrarnas innehav av kulturellt och ekonomiskt kapital. Jag kommer att utveckla detta ytterligare i en avslutande diskussion. I följande text avser jag dock första att redovisa och diskutera hur ungdomars utövande av friluftaktiviteter står i relation till andra faktorer i bakgrund och omgivning.

Övriga faktorer i bakgrund och omgivning

I följande avsnitt redovisar och diskuterar jag hur ungdomars utövande av olika friluftaktiviteter varierar med studieframgång i skolan, fysisk aktivitet, geografiskt klimat på hemorten och om man är uppvuxen i Sverige eller ej.

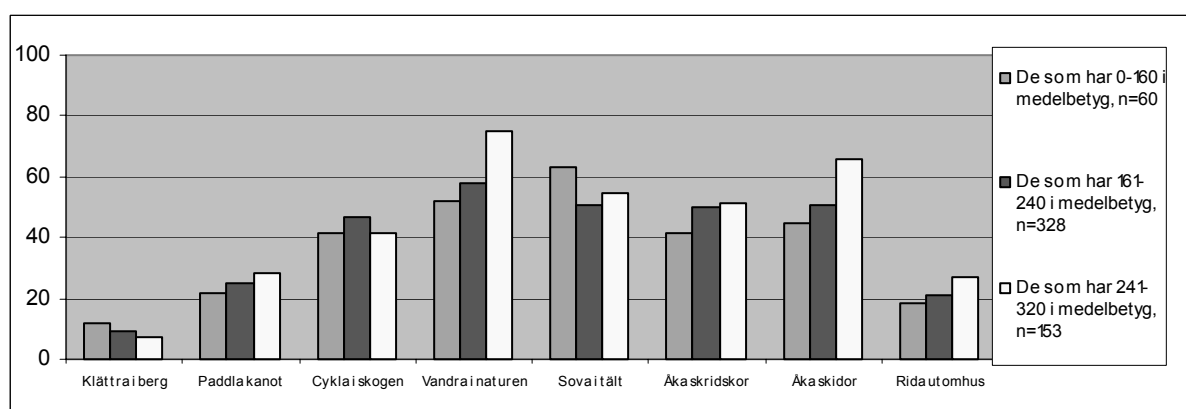
¹⁰¹ Bourdieu, P. (1986). op. cit. s. 128-129.

Studieframgång

Figur 11: Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftsaiktiviteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till samlingsbetyget¹⁰², N=677. Procent, år 9.

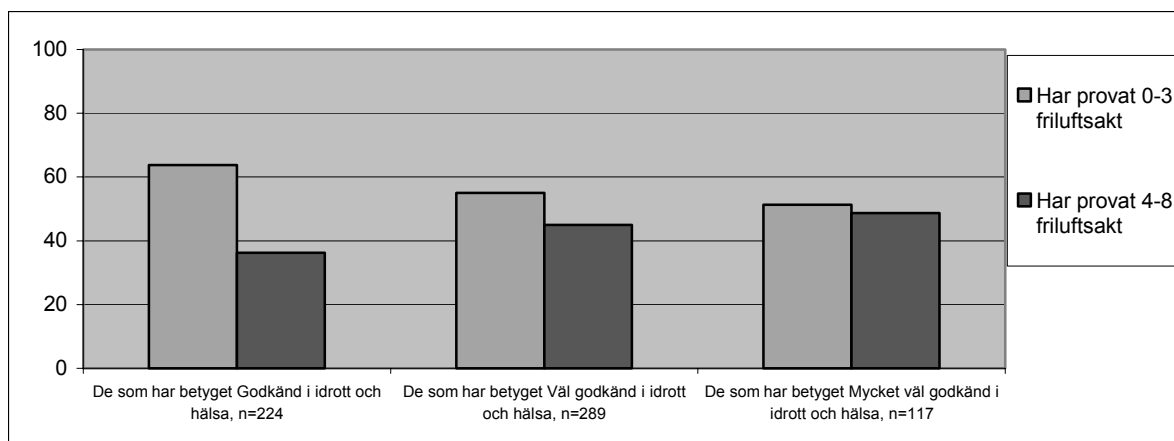
När man studerar ungdomars utövande av friluftsliv i relation till samlingsbetyget kan vi se att det verkar vara något vanligare att ha utövat flera olika friluftsaiktiviteter om man har höga betyg jämfört med låga. Av dem som har högst samlingsbetyg så har 48 procent provat minst fyra olika friluftsaiktiviteter. Motsvarande siffror bland dem som har 161-240 p och 0-160 p är 40 procent. Skillnaden är ej statistiskt säkerställd. Även här bör man notera att den grupp som har 0-160 p skiljer sig något i proportion mot övriga grupper, vilket även gäller i diagrammet nedan. Noterbart är också att det interna bortfallet i denna fråga, och även i nedanstående, uppgick till 20,1 procent och utgjordes av dem som inte visste vilket samlingsbetyg man hade.

Figur 12: Andelen ungdomar som har provat en viss friluftsaiktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till samlingsbetyget, N=677. Procent, år 9.

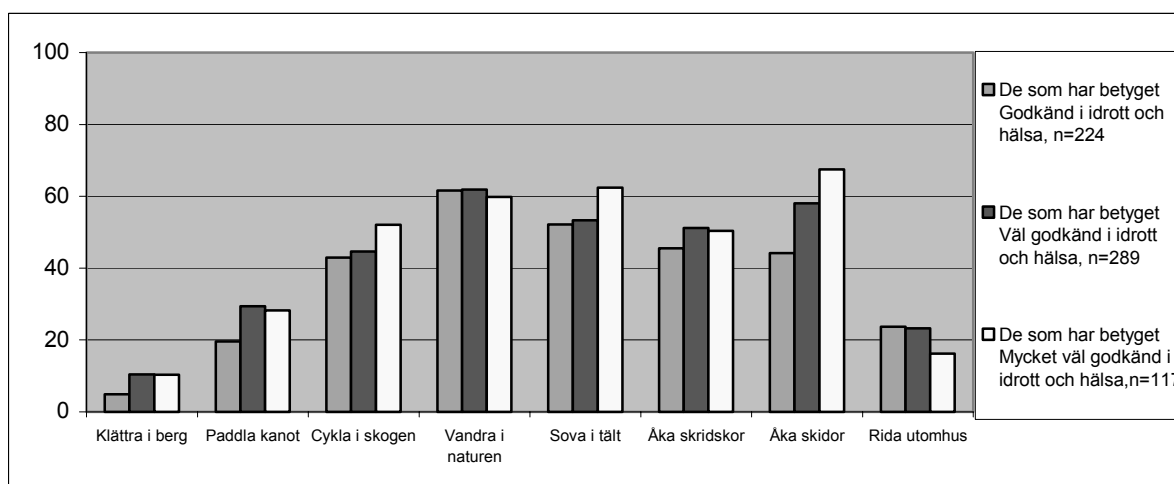
När man studerar friluftsaiktiviteterna var för sig kan man se att ha provat att vandra i naturen och att åka skidor är betydligt vanligare om man har ett högt betyg jämfört med ett lägre, medan sova i tält är något vanligare bland dem som har 0-160 p i medelbetyg. Skillnaderna avseende övriga aktiviteter är varierande och relativt små.

¹⁰² Med samlingsbetyget avses det genomsnittliga betyget av 16 skolämnen. Kategoriindelningen av samlingsbetyget är baserad på de poäng man får för resp betyg (G=10, VG=15, MVG=20). Eleverna har betyg i 16 ämnen varför gränsen 160, i genomsnitt, motsvarar *Godkänt* i alla ämnen, gränsen 240 motsvarar, i genomsnitt, *Väl godkänt* i alla ämnen och gränsen 320 motsvarar, i genomsnitt, *Mycket väl godkänt* i alla ämnen.

Figur 13: Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftsaaktiviteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till betyget i idrott och hälsa, N=677. Procent, år 9.

I ovanstående figur kan man studera ungdomars utövande av friluftsliv i relation till betyget i idrott och hälsa. Detta mönster skiljer sig inte nämnvärt från samma jämförelse med samlingsbetyget. Man kan se att det är något vanligare att ha provat friluftsliv om man har högre betyg i idrott och hälsa, jämfört med om man har lägre. Av dem som har MVG i idrott och hälsa så har 49 procent provat minst fyra olika friluftsaaktiviteter. Omvända förhållanden råder ju lägre betyg man har och motsvarande siffror bland dem som har VG är 45 procent och bland dem som har G 36 procent. Skillnaden är ej statistiskt säkerställd men ligger nära femprocentnivån.¹⁰³

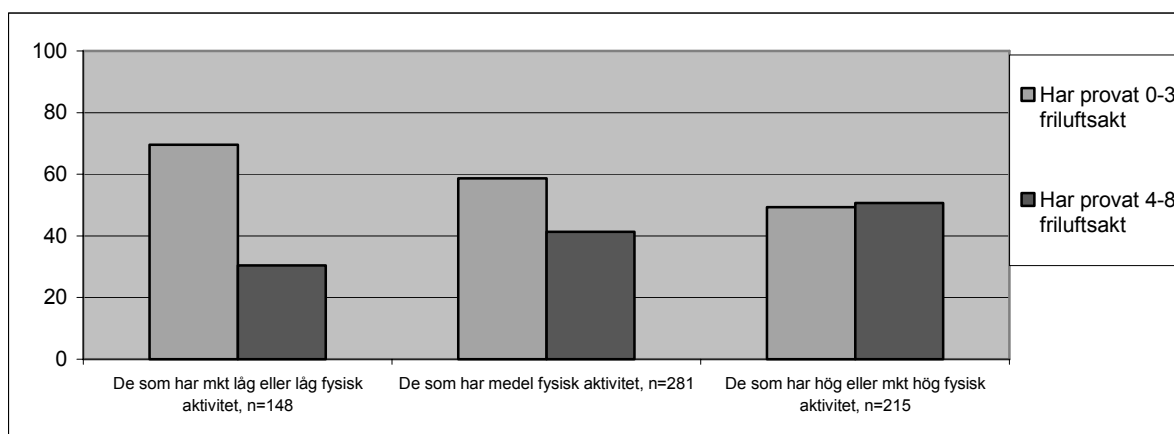

Figur 14: Andelen ungdomar som har provat en viss friluftsaaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till betyget i idrott och hälsa, N=677. Procent, år 9.

Återigen ser man att några friluftsaaktiviteter utmärker sig i det avseendet att det är vanligare att ha provat bland dem som har högre betyg i idrott och hälsa än bland dem som har lägre, vilket i detta fall främst gäller skidåkning, men även cykla i skogen och sova i tält i viss mån. Bland övriga aktiviteter är det inga nämnvärda skillnader mellan de som har höga respektive låga betyg i idrott och hälsa.

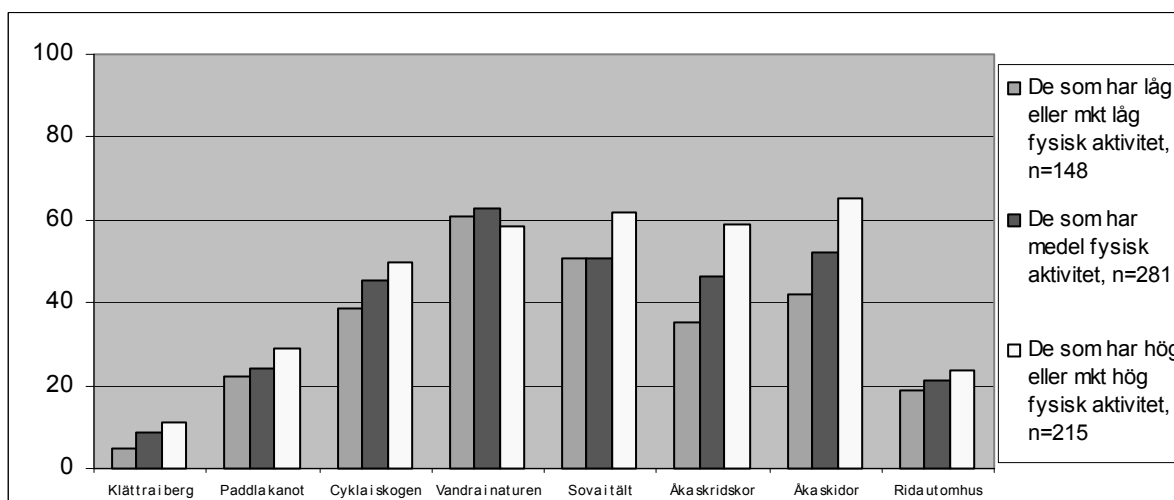
¹⁰³ p=0,064

Fysisk aktivitet

Figur 15: Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftsaikteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till fysisk aktivitet¹⁰⁴, N=677. Procent, år 9.

Här ovan kan man studera hur många friluftsaikteter ungdomar provat i relation till den fysiska aktiviteten och man kan urskilja en tendens till att de som är mer fysiskt aktiva också har provat fler friluftsaikteter än de som är mindre fysiskt aktiva. Bland dem som har hög eller mycket hög fysisk aktivitet är det 51 procent som har provat minst fyra olika friluftsaikteter. Motsvarande siffror för de som har medel fysisk aktivitet är 41 och de som har låg eller mycket låg fysisk aktivitet 30 procent. Skillnaden är statistiskt säkerställd.¹⁰⁵

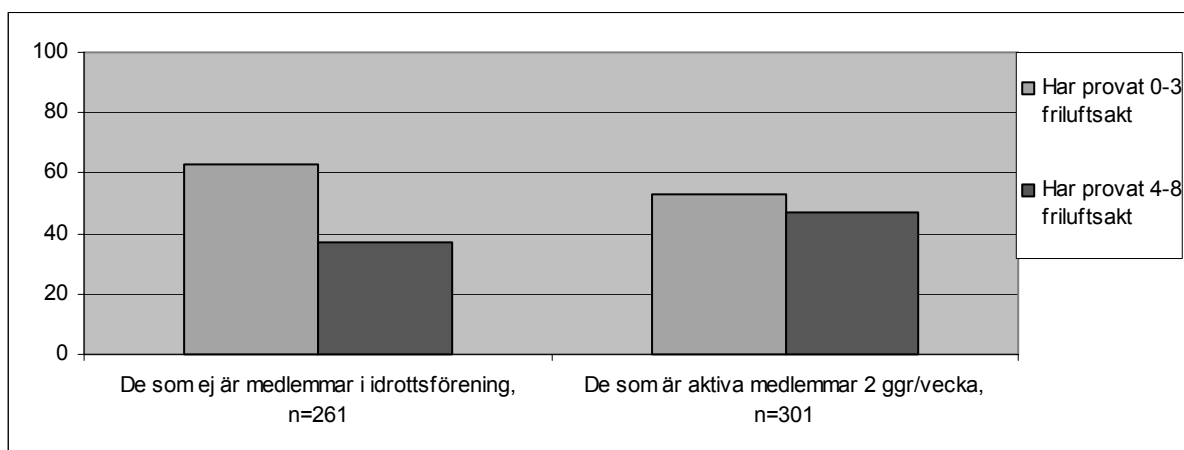
Figur 16: Andelen ungdomar som har provat en viss friluftsaikteter på fritiden någon gång det senaste året i relation till fysisk aktivitet, N=677. Procent, år 9.

I jämförelsen mellan olika friluftsaikteter kan man se att det är vanligast att ha provat dessa om man har hög eller mycket hög fysisk aktivitet. Man kan dock urskilja ett tydligt undantag. Det gäller att vandra i naturen, vilket är vanligast att ha provat bland dem som har medel fysisk aktivitet och därefter bland dem som har låg eller mycket låg fysisk aktivitet. Bortsett från denna friluftsaikteter kan man säga att ju högre fysisk aktivitet man har desto vanligare

¹⁰⁴ Kategoriseringen av den fysiska aktiviteten baseras dels på ett aktivitetsindex. De enkätfrågor som detta aktivitetsindex baseras på visas i bilaga 1.

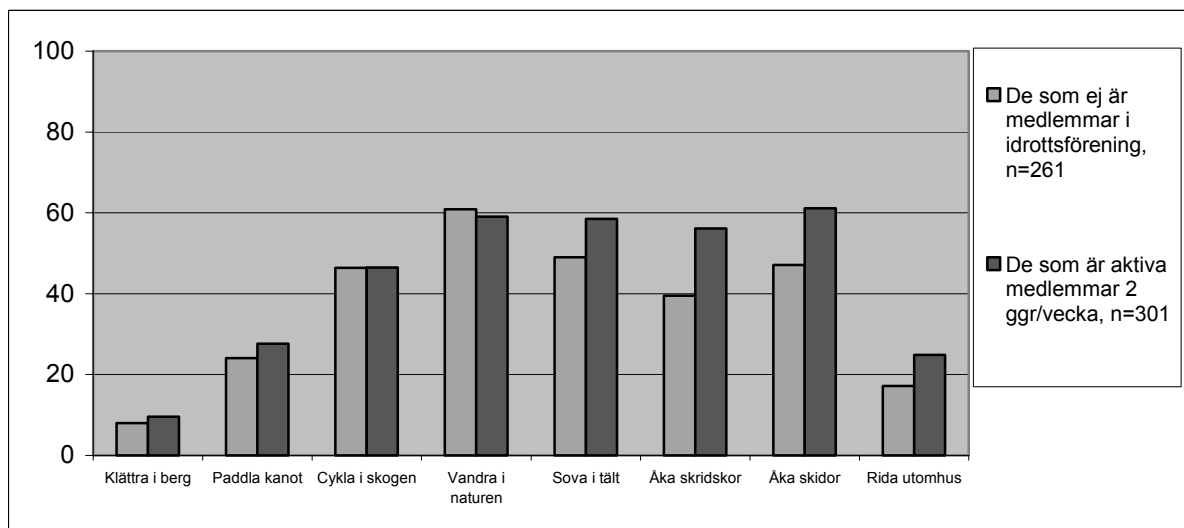
¹⁰⁵ $\text{Chi}^2 = 14,9$, $\text{df} = 2$, $p < 0,01$.

är det att man provat en viss friluftaktivitet. Speciellt tydligt är detta för de som provat åka skidor och skridskor.

Figur 17: Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftaktiviteter ungdomar på fritiden någon gång det senaste året i relation till medlemskap i idrottsförening, N=677. Procent, år 9.

Det är vanligare bland aktiva medlemmar i idrottsförening att ha provat flera olika friluftaktiviteter i jämförelse med dem som inte är medlemmar i idrottsförening. Bland dem som är aktiva medlemmar minst två gånger per vecka har 47 procent provat minst fyra olika friluftaktiviteter medan motsvarande siffra bland dem som inte är medlemmar i idrottsförening är 37 procent. Skillnaden är ej statistiskt säkerställd men ligger nära femprocentnivån.¹⁰⁶

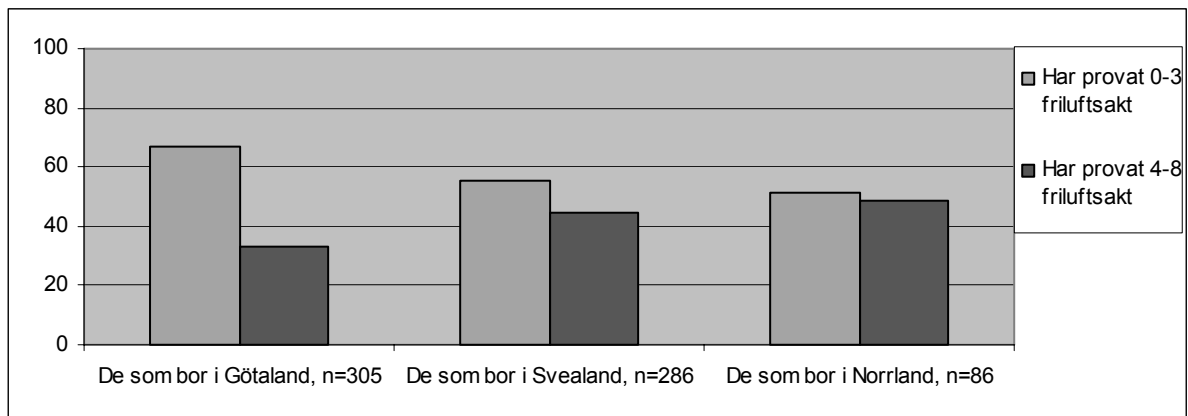
Figur 18: Andelen ungdomar som har provat en viss friluftaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till medlemskap i idrottsförening, N=677. Procent, år 9.

För de allra flesta aktiviteter gäller att det är något vanligare att ha provat friluftsliv om man är aktiv medlem i en idrottsförening jämfört med om man inte är det. Tydligast gäller detta för skridsko- och skidåkning, samt i viss mån, för att sova i tält och ridning. Skillnaderna mellan de som är aktiva medlemmar och de som inte är det är för dessa aktiviteter 16, 14, 10 resp. 8 procentenheter. Noterbart är också att det omvända förhållandet råder för dem som har provat

¹⁰⁶ p=0,052.

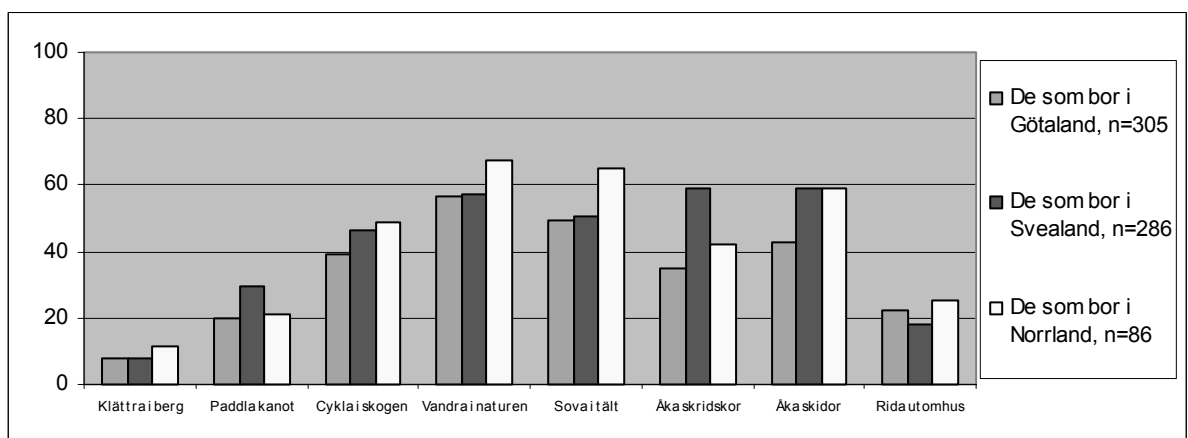
att vandra i naturen och att det inte är någon skillnad mellan medlemmar och icke-medlemmar för om man har cyklat i skogen.

Geografiskt klimat på hemorten

Figur 19: Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftsaftiviteterna på fritiden någon gång det senaste året i relation till var man bor, N=677. Procent, år 9.

Figuren ovan visar att det är desto vanligare att ha provat flera olika friluftsaftiviteterna ju längre norrut i landet man bor. Bland ungdomar i Norrland har 49 procent provat minst 4 olika friluftsaftiviteterna, medan motsvarande siffror i Svealand är 45 procent och i Götaland 33 procent. Skillnaden är statistiskt säkerställd.¹⁰⁷

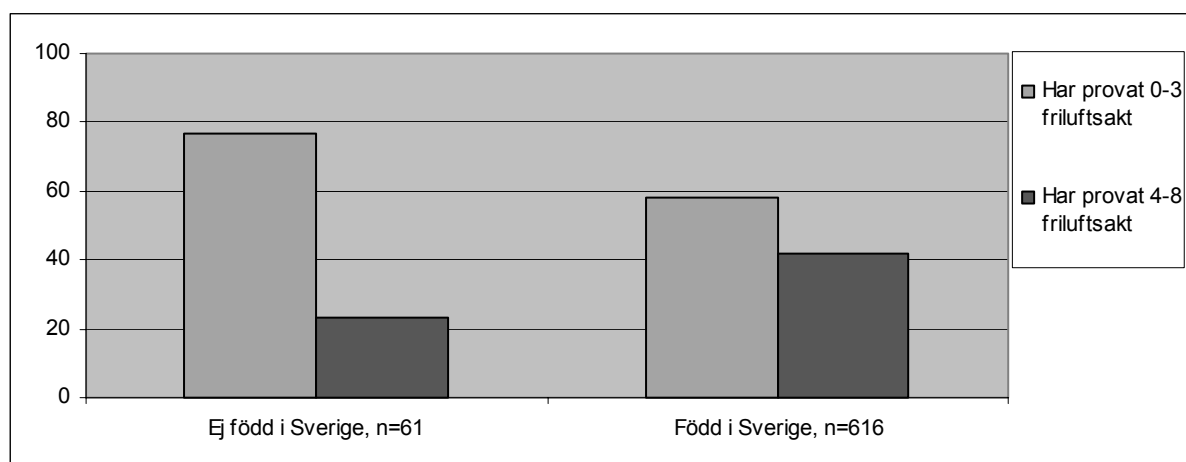

Figur 20: Andelen ungdomar som har provat en viss friluftsaftivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till var man bor, N=677. Procent, år 9.

När man studerar om någon speciell friluftsaftivitet är vanlig att ha provat i någon speciell del av landet framträder ett något oregelbundet mönster. Som tidigare nämnts var det något mera ovanligt att ha provat friluftsliv om man bor i Götaland vilket gäller samtliga aktiviteter. Därefter kan man se att framförallt skridskoåkning och även paddling är något vanligare att ha provat om man bor i Svealand medan framförallt vandring i naturen och sova i tält är vanligare att ha provat om man bor i Norrland. Skidåkning och, i viss mån, cykling i skogen är lika vanligt oavsett om man bor i Norrland eller i Svealand.

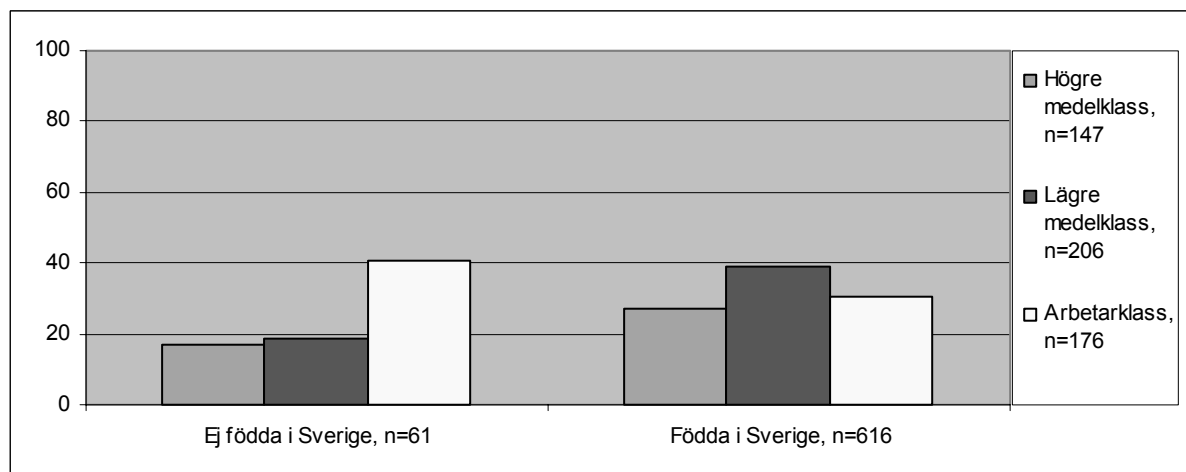
¹⁰⁷ Chi² =10,9, df=2, p<0.01.

Född i Sverige eller ej

Figur 21: Andelen ungdomar som provat ett visst antal friluftsaftiviter på fritiden någon gång det senaste året i relation till om man är född i Sverige eller ej, N=677. Procent, år 9.

Det är betydligt vanligare att ha provat flera olika friluftsaftiviter om man är född i Sverige jämfört med om man är född utanför Sverige. Bland dem som är födda i Sverige har 42 procent provat minst fyra olika friluftsaftiviter medan motsvarande siffra bland dem som är födda utanför Sverige är 23 procent. Skillnaden är statistiskt säkerställd.¹⁰⁸ Här bör man dock observera att den grupp ungdomar som ej är födda i Sverige storleksmässigt inte står i proportion till dem som är födda i Sverige vilket även gäller de två följande figurerna.

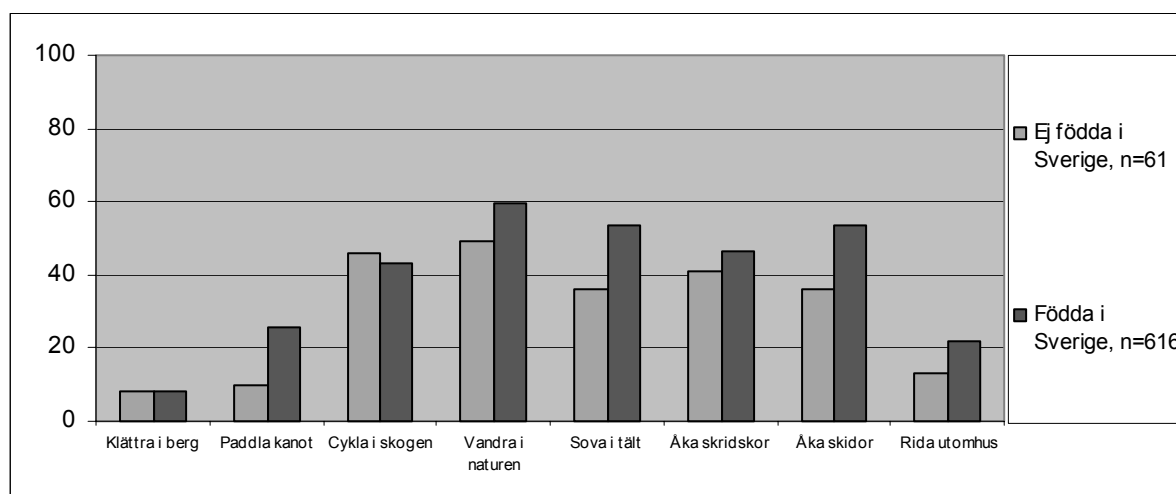
Figur 22: Föräldrarnas högsta yrke¹⁰⁹ i förhållande till om man är född i Sverige eller ej, N=677. Procent, år 9.

Figuren ovan visar att det bland ungdomar som är födda utanför Sverige i jämförelse med ungdomar födda i Sverige är vanligare att föräldrarna har yrken som ingår i kategorin arbetarklass (41 resp 31 procent). Bland ungdomar födda i Sverige i jämförelse med ungdomar födda utanför Sverige är det istället vanligare att föräldrarna har yrken som ingår i kategorin högre medelklass (27 resp 17 procent) och lägre medelklass (39 resp 18 procent).

¹⁰⁸ $\chi^2 = 8,3$, $df=1$, $p < 0,01$.

¹⁰⁹ För bakgrund och beskrivning av SEI-indelning se metodavsnitt.

Här bör också noteras att det interna bortfallet uppgick till 21,8 procent. Detta utgjordes dels av dem som ej svarat på frågan om mammas och pappas yrke (17,7 procent), dels av dem vars båda föräldrar ingick i kategorin övriga (4,1 procent).

Figur 23: Andelen ungdomar som har provat en viss friluftsansaktivitet på fritiden någon gång det senaste året i relation till om man är född i Sverige eller ej, N=677. Procent, år 9.

De flesta friluftsansaktiviteter är vanligare att ha provat bland ungdomar födda i Sverige i jämförelse ungdomar födda utanför Sverige, med undantag av cykling i skogen och klättring i berg. De friluftsansaktiviteter där denna skillnad är tydligast är paddling, sova i tält och skidåkning.

Kommentar

I denna studie har jag ägnat mycket uppmärksamhet åt den sociala bakgrunden och dess betydelse för utövande av friluftsansaktiviteter. Innan jag försöker återkoppla resultaten till den teoretiska bakgrunden skulle jag vilja nämna något om de övriga frågorna om ungdomarnas bakgrund och omgivning (**figur 11 till 23**). Ska man säga något generellt om **figur 11 till 18** så är det vanligare att utöva friluftsansaktiviteter bland dem som har högre betyg, är mer fysiskt aktiva och aktiva medlemmar i idrottsförening. Det är återigen aktiviteterna *vandra i naturen*, *sova i tält*, *åka skridskor* och *åka skidor* som uppvisar störst skillnader i dessa avseenden överlag. I **figur 15** kan man se att den totala fysiska aktiviteten visar på tydliga skillnader avseende om man har provat olika friluftsansaktiviteter. Detta kanske inte är så konstigt om man betänker att flera av de specificerade aktiviteterna är just sådana där man är fysiskt aktiv. I **figur 16** kan man också se att *åka skridskor* och *åka skidor* visar tydligast samband mellan aktivitetsgrad och att ha provat aktiviteten. Samma tydliga samband kan man inte se bland dem som har *paddlat kanot*, *vandrat i naturen* eller *ridit* och detta beror sannolikt på att man inte är lika fysiskt aktiv då eller i alla fall inte upplever sig själv som lika fysisk aktiv.

I **figur 19** och **20** kan man studera hur vanligt det är att ha provat en friluftsansaktivitet i förhållande till var i landet man bor. Min tanke var att friluftsliv, och i synnerhet vinterfriluftsliv, borde vara vanligare bland de ungdomar som bor i Norrland i jämförelse med södra och mellersta delarna av Sverige. Man kan också se att det är vanligare att ha provat flera olika friluftsansaktiviteter ju längre norrut i landet man bor. Tittar man på de specificerade aktiviteterna så är *vandring i naturen* och *att ha sovit i tält* också vanligast bland ungdomarna i Norrland, medan *skidåkning* och *skridskoåkning* inte gav samma utslag trots det geografiska läget och tillgången på snö.

En annan intressant notering i **figur 21** och **23** är att det verkar vara vanligare att utöva friluftsliv bland de ungdomar som är födda i Sverige i jämförelse med dem som inte är födda i Sverige. Det ligger nära till hands att söka förklaringar i att andra länder, kanske främst syd-europeiska och utomeuropeiska länder, inte har samma tradition av friluftsliv som kulturell företeelse som vi har i Sverige och Norden. En del av förklaringen kan måhända ligga däri, men studerar man **figur 22** så framträder en för mig mer sannolik förklaring, nämligen den att det bland invandrarungdomar ovanliga friluftsutövandet grundar sig i den sociala bakgrunden då arbetarrepresentationen är tydligt dominerande bland invandrarungdomarnas föräldrar. Mitt val av att tydliggöra förhållandet mellan den sociala bakgrunden och invandrarungdomar är logiskt motiverad då det finns risker i att generalisera över att *dom är si och vi är så*. Tidigare forskning styrker även mitt antagande att även de undersökta variablerna i **figur 11** till **18** är socialt stratifierade i större eller mindre utsträckning.¹¹⁰

Avslutande diskussion

Om man utgår från vad resultaten i den socioekonomiska jämförelsen visar kan man fråga sig vilka förklaringar utöver de rent ekonomiska som står att finna till att utövandet av friluftaktiviteter går att avläsa i socialt? För att försöka utreda detta ska jag försöka använda mig av några av de tankar och begrepp jag beskrev i bakgrunden.

Jag har tidigare diskuterat betydelsen av habitus och att barndomen är den tid då denna är lättast att forma. Bourdieu menar att familjens traditioner, tidig övning i hur man betar sig i sociala sammanhang och att man lär sig känna igen vissa upplevelser betyder mycket i formatet av habitus. Att vistelser i fjällvärlden eller i skogen blir en del av habitus kan helt enkelt bero på att man vid flera tillfällen under barndomen får vistas i dessa miljöer och lära sig känna igen dessa. Om det vore så att mina föräldrar hade smak för att vistas i storstäder och studera stora och berömda byggnader så skulle det till slut bli en del av mitt habitus. Detta behöver inte betyda att man alltid upplever dessa upplevelser som positiva och lockande, även om det säkert är så i många fall. Där kommer dock alltid att finnas ett igenkännande, en kroppslig kunskap om hur man ska bete sig, hur man ska se ut och vilka möjligheter som står till buds i den aktuella situationen. Om man sedan hamnar i samma miljö eller situation senare i livet behöver man inte uppleva detta som främmande, obehagligt eller ogörligt.

I Johan Arnegårds studier av äventyrare gick att utläsa att en gemensam nämnare av deras habitus på gruppnivå var att nästan alla dessa hade vistats på fjällsemester med familjen när de var unga.¹¹¹ Vad mina respondenter har för gemensamma upplevelser från sin barndom kan jag bara spekulera i, men det är troligt att det bland dem som har provat friluftsliv och friluftaktiviteter med stor sannolikhet är vanligare att friluftsliv är en del av deras habitus än bland dem som inte har provat.

Jag har tidigare noterat att bland de friluftaktiviteter som är vanligast (eller minst ovanliga), och också uppvisar störst skillnad mellan indelning av föräldrars yrken samt ekonomiskt kapital, finner man såväl de som kostar mer (*skidåkning*) som mindre (*vandra i naturen*) pengar för individen. I *Idrott som social markör* påvisar Engström att aktiviteten jogging, vilken inte heller är förenad med stora kostnader för individen, också är vanligare i högre

¹¹⁰ För social stratifiering av studieframgång se Jönson, I. m. fl. (1993). *Skola, fritid, framtid*. Studentlitteratur, Lund, s. 9-11 och för social stratifiering av fysisk aktivitet och medlemskap i idrottsförening se Larsson, B. (2000). op. cit. s. 26-27, 38-39 och 48-49 (Larssons resultat varierar mycket beroende på vilken ort som avses och om man idrottar i förening eller utanför, här menar jag dock överlag).

¹¹¹ Arnegård, J. (1996). op. cit. s. 55.

samhällsklasser.¹¹² Därigenom menar jag att den sociala stratifiering mina resultat uppvisar inte enbart kan förklaras utifrån att ”*ungdomar med bakgrund i högre sociala grupper sysslar med friluftsliv därför de har råd med det*”. Jag tror istället att skillnaderna mellan medelklass och arbetarklass grundar sig i att man socialiseras in i skilda vägledande principer över vad man ser som viktigt i livet och att smaken kan ses som ett resultat av detta. Jag nämnde tidigare att jag trodde utslaget skulle bli mer märkbart om jag hade möjlighet att jämföra ungdomar med övervägande kulturellt resp ekonomiskt kapital. Att man i arbetarklassen och bland innehavare av ett visst ekonomiskt kapital finner spänning, tävlingsinslag och nyttotänkande som viktiga och vägledande principer i livet förefaller för mig troligt och har också påvisats i tidigare studier. Där nämns också den kulturellt präglade gruppens ointresse för tävlingsinslag.¹¹³ Vidare kan man fundera över om man kan se den sociala stratifieringen i min studie av friluftaktiviteter som ett uttryck för medelklassens smak för upplevelser, personlighetsutveckling och arbetet med jaget och arbetarklassens smak för förströelse, tidsfördriv och flykt från verkligheten. Ser man till de värden som framhålls i friluftslivet så är ju knappast investeringstänkande, tävling och prestation det centrala utan snarare egenvärden, upplevelser för stunden och utövandets värde sig självt. Med detta menar jag att förklaringen till den sociala stratifieringen i detta fall kan stå att finna i att det är *smaken för praktiken* som är socialt stratifierad snarare än *smaken för aktiviteten*.

Om man med habitus menar att man har en beredskap för att kunna agera i ett visst socialt sammanhang kan smaken beskrivas som det i själva görandet som avgör vad som känns rätt och vad som känns fel. Att utveckla smak för något specifikt kan få en att tänka att man har ett stort utbud att välja från, som ett smörgåsbord där man provar sig fram tills man hittar sin smak. Här menar dock Bourdieu att det som man kan uppleva som ett fritt val i själva verket är en fråga om att välja det alternativ som redan är förutbestämt och som överensstämmer med mina preferenser för vad som kan ses som god smak.

*Choosing according to one's tastes is a matter of identifying goods that are objectively attuned to one's position and which 'go together' ...*¹¹⁴

Idag möts man ofta av budskapet att livet innehåller en mängd valmöjligheter och att man kan välja att göra *allt möjligt*. Att det inte är så för alla människor utan att *det möjliga varierar* och att denna begränsade uppsättning valmöjligheter styrs av smaken framstår för mig som en viktig erfarenhet och insikt.

På vilket sätt är då detta problematiskt? Mot bakgrund av föregående resonemang blir kontentan den att vissa grupper i samhället har bättre förutsättningar för att kunna ta del av den glädje, rikedom och möjligheter till livslång hälsa som olika friluftaktiviteter i naturen kan erbjuda. Jag ser följaktligen ett problem och en situation av ojämlikhet i att barn och ungdomar vars föräldrar är innehavare av mindre kulturellt och ekonomiskt kapital inte bereds samma möjligheter till erfarenheter och lärande av friluftaktiviteter i naturen. Därav menar jag att valfrihet inom detta område i många fall inte är synonymt med valmöjlighet. Detta aktualiserar också behovet av att friluftsliv kommer till uttryck i skolans verksamhet.

Sammanfattande iakttagelser

Att försöka urskilja viktiga resultat av ett undersökande arbete är inte helt oproblematiskt när man befinner sig i skedet med att avsluta en uppsats. Här vill jag ändå göra ett försök att kort-

¹¹² Engström, L-M. (1999). op. cit. s. 89.

¹¹³ Larsson, B. (1993). op. cit.

¹¹⁴ Bourdieu, P. (1986). op. cit. s. 232.

fattat lyfta fram det jag ser som de mest centrala och betydelsefulla erfarenheterna av uppsatsen.

1. Under arbetet med förberedande litteraturstudier har fritiden framstått som en mycket betydelsefull arena för ungdomars identitetsskapande och lärande. Resultaten av min studie förstärker intrycket av fritidens betydelse för lärande av friluftaktiviteter. Friluftslivets och friluftaktiviteters sparsamma förekomst i skolan i relation till dess framskrivning i styrdokumentet framstår som ytterligare en viktig erfarenhet av min studie. Detta aktualiserar också behovet av ett tydliggörande av de problem och hinder som är förenade med friluftsliv i skolan och en intensifiering av en diskussion som rör pedagogiska och didaktiska aspekter på friluftsliv i skolan.
2. Jag menar att man bör förstå ungdomars aktivitetsvanor, och i detta fall friluftsvanor, i relation till det senmoderna samhälle vi lever i. På en snabbt föränderlig fritidsmarknad där ungdomar möter ett differentierat, medialiserat och kommersialiserat utbud har deras roll som konsumenter fått ökad innebörd och betydelse. Här framstår utövande av friluftsliv som förenat med lågt symboliskt kapital bland ungdomar. I ett livslångt hälsoperspektiv och utifrån en miljövårdande aspekt menar jag att det är betydelsefullt att ungdomar får erfarenheter av friluftsliv med inriktning mot miljö- och naturupplevelser utan krav på prestation, bedrift och tävling. Detta kan då utgöra ett alternativ till de adrenalinskapande, sensationella och äventyrsbetonade former av aktivitet i naturen som idag lyfts fram och lanseras som en del av en eftersträvansvärd livsstil.
3. Ytterligare en betydelsefull erfarenhet ligger i att den sociala stratifiering som min undersökning av ungdomars friluftsvanor uppvisar inte enbart kan förklaras mot bakgrund av ekonomiska eller individuella faktorer. Jag menar istället att man måste förstå skillnader mellan sociala grupper som ett resultat av att man från barndomen socialiseras in i att utveckla olika smak för mat, kläder, sport, konst, mm. I de sammanhang som man upplever att man väljer fritt väljer man istället utifrån en begränsad uppsättning möjligheter som redan på förhand är bestämda och som baseras på ett igenkännande. Jag menar att insikten om villkoren för ungdomars friluftsvanor är av stor betydelse för möjligheten att påverka och förändra en rådande situation.

Avslutningsvis vill jag anknyta till ett sätt att urskilja centrala värden och det meningsbärande inom friluftslivet som jag finner användbart, nämligen att studera det som en praktik. I en relativt ny lärobok i idrottspedagogik nämner L-M Engström friluftsliv som en av flera meningsskapande praktiker. Där framhålls att den fysiska prestationsförmågan, färdigheten eller resultatet saknar egentlig betydelse i friluftslivet medan det centrala är att ”...*verk-samheten sker i naturlig miljö...*” och att utövarna ”...*samtidigt sätter värde på att vistas utomhus och få uppskatta de skönhetsvärden som är förbundna med natur- och djurliv.*”¹¹⁵ Jag menar också att denna praktik delvis angränsar men i sin kärna också skiljer sig från det meningsbärande i de tidigare nämnda praktikerna *lek och rekreation* och *fysisk utmaning och äventyr*. Att benämna och studera friluftsliv som en praktik innebär att det är den mening och det värde som utövandet skänker individen som avgör om det är friluftsliv eller inte. Samtidigt bör man ha i åtanke att vissa aktiviteter är mer praktikbundna än andra.

Hur ska man förresten besvara frågan i uppsatsens titel? Är det inne att vara ute i den bemärkelsen att det är trendigt och i vilken utsträckning har ungdomar utvecklat smak för friluftsliv

¹¹⁵ Engström, L-M & Redelius, K. (2002). op. cit. s. 278-279.

och friluftaktiviteter? I den undersökta ålderskategorin verkar inte praktiken naturupplevelse utan krav på prestation eller bedrift vara speciellt inne. Däremot verkar nya former av äventyrliga, adrenalinskapande och sensationella friluftaktiviteter i naturen röna allt större uppmärksamhet och intresse bland unga människor.

Förslag till fortsatt forskning

Under skrivandet av denna uppsats har friluftslivet i skolans verksamhet kommit att framstå som ett intressant och problematiskt område. I grundskolans styrdokument är friluftsliv, tillsammans med dans, orientering, simning och livräddning, ett av de få moment som benämns i såväl uppnåendemål som betygskriterier.¹¹⁶ Samtidigt visar studier att friluftsliv är något som förekommer sparsamt i grundskolans undervisning.¹¹⁷ Av resultaten i denna studie och i tidigare forskning¹¹⁸ inom området för frilufts-, idrotts och motionsvanor kan man urskilja att utövande av idrott och friluftsliv på fritiden är något som inte är lika vanligt bland alla människor i samhället utan att det är vanligast bland dem som har ett visst innehav utav kulturellt och/eller ekonomiskt kapital. Om man växer upp i en miljö där möjligheterna till att få prova och uppleva friluftaktiviteter är reducerade redan från början så medför ju detta att skolan, vilken ska erbjuda en likvärdig utbildning för alla barn och ungdomar, har en väldigt viktig roll i detta sammanhang. Mot bakgrund av detta ser jag det som intressant att studera hur friluftsliv kommer till uttryck i skolan och företrädesvis då i ämnet idrott och hälsa.

¹¹⁶ <http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0203&infotyp=23&skolform=11&id=3872&extraId=2087>

¹¹⁷ Se bl.a. Lundvall, S, Mechbach, J, & Thedin-Jakobsson, B. (2002). *Lärarnas syn på ämnet idrott och hälsa*. Svensk Idrottsforskning, nr. 3, s. 19.

¹¹⁸ Se bl. a Engström, L-M. (1999). op. cit. samt Friluftgruppen, (1999). op. cit. s. 101-115.

Litteraturförteckning

- Al-Abdi, A-M. (1984). *Friluftsverksamheten i innerstadens gymnasieskolor*. Linköpings universitet.
- Arnegård, J. (1996). *Äventyrsidrottare – vilka och varför?* C- och D-uppsats i pedagogik. Lärarhögskolan i Stockholm.
- Aronsson, Å. (1999). *SPSS – en introduktion till basmodulen*. Studentlitteratur, Lund.
- Bjurström, E. *Ungdomskultur som stil*, ur Berggren, L. red. (2000). *Fritidskulturer*, Studentlitteratur, Lund.
- Bjurström, E. (1993). *Spelar rocken någon roll?* Statens ungdomsråd.
- Bourdieu, P. (1986). *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Broady, D. (1990). *Sociologi och epistemologi*, HLS Förlag, Stockholm.
- Eichberg, H & Jespersen, E. (1986). *De grönnre bölger*. Forlaget Bavnepanke.
- Emmelin, L. (red). (1994). *Nordiskt seminarium om friluftslivsforskning*. Nordiska institutet för samhällsplanering.
- Engström, L-M. (1972). *Idrott på fritid*, lic. uppsats i pedagogik. Pedagogiska institutionen. Lärarhögskolan i Stockholm.
- Engström, L-M. (1989). *Idrottsvanor i förändring. Rapport 1/1989*. Institutionen för pedagogik. Högskolan för lärarutbildning, Stockholm.
- Engström, L-M. (1999). *Idrott som social markör*. HLS förlag, Stockholm.
- Engström, L-M. & Redelius, K. (2002). *Pedagogiska perspektiv på idrott*. HLS Förlag, Stockholm.
- Engström, L-M. (2002). *Beskrivning av bakgrund, syfte och uppläggning i Skolprojektet*, Svensk idrottsforskning, nr.3.
- Featherstone, M. (1994). *Kultur, kropp och konsumtion*, Symposion, Stockholm.
- Fornäs, J. *Ungdom, kultur och modernitet*, ur Fornäs, J. m fl. red. (1994). *Ungdomskultur i Sverige*, FUS-rapport nr. 6, Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm.
- Friluftgruppen. (1999). *Statens stöd till friluftsliv och främjandeorganisationer*. Kulturdepartementet.
- Giddens, A (1998). *Sociologi*, Studentlitteratur, Lund.
- Johansson, B. (1999). *Natur och friluftsliv*. Liber AB.

- Jönson, I. m fl (1993). *Skola, fritid, framtid*. Studentlitteratur, Lund.
- Körner, S. & Wahlgren, L. (1998). *Statistiska metoder*. Studentlitteratur, Lund.
- Larsson, B. (1993). *Idrottsvalet – slump eller strategi?* Institutionen för pedagogik. Högskolan för lärarutbildning, Stockholm.
- Larsson, B. (2000). *Idrottens former*. Ungdomsstyrelsen. Stockholm.
- Liljekvist, Å. (2001). *Kroppen-älskad och hatad*, C-uppsats i pedagogik, Lärarhögskolan, Stockholm.
- Lindroth, J. & Blom, K-A. (1995). *Idrottens historia*. Sisu idrottsböcker.
- Lundvall, S, Mechbach, J, & Thedin-Jakobsson, B. (2002). *Lärarnas syn på ämnet idrott och hälsa*. Svensk Idrottsforskning.
- Löfgren, K. (2001). *Studenters fritids- och motionsvanor i Umeå och Madison*. Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.
- Nilsson, P. (1998). *Fritid i skilda världar*. Ungdomsstyrelsen, Stockholm.
- Nilsson, P. *Idrott och modernisering*. ur Berggren, L. red. (2000). *Fritidskulturer*, Studentlitteratur, Lund.
- Roos, H-E & Kihlström, A. *Fritid och fritidsarbete i det senmoderna samhället*, ur Berggren, L. red. (2000). *Fritidskulturer*, Studentlitteratur, Lund.
- Riksidrottsförbundet. (1996). *Idrotten vill, verksamhetsidé och riktlinjer för idrottsrörelsen in i 2000-talet*.
- Sandell, K & Sörlin, S. (1994). *Naturen som fostrare. Friluftsliv och ideologi i svenskt 1900-tal*, ur Historiskt tidskrift 1.
- Sandell, K. *Fritidskultur i natur*, s. 216 ur Berggren, L. red. (2000). *Fritidskulturer*, Studentlitteratur, Lund.
- Skolöverstyrelsen, (1980). *Läroplan för grundskolan*, Utbildningsförlaget, Stockholm.
- Schelin, B. (1985). *Den ojämlika idrotten. Om idrottsstratifiering, idrottspreferens och val av idrott*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Siegel, S. (1956). *Nonparametric statistics for the behavioral sciences*. Mcgraw-Hill Book Company Inc, Tokyo.
- Statistiska centralbyrån, 1989:5. *Socioekonomisk indelning (SEI)*.
- Tordsson, B. (1993). *Perspektiv på friluftslivets pedagogik*, Högskolan i Telemark, Norge.
- Yttergren, L. (1996). *Friluftsliv i förändring*. Skriftserien Idrotteket.

Ziehe, T. *Kulturell friställning och narcissistisk sårbarhet*, ur Fornäs, J m fl. red. (1994).
Ungdomskultur: Identitet och motstånd, Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm.

Öhman, J. (1999). *Miljöfostran i naturen*, Pedagogiska institutionen, Örebro universitet.

<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0203&infotyp=17&skolform=11&id=3872&extrald=2087>

<http://www2.friluft.se/flf/flf.dsp?dsp=friluftspolitisktprogram>